

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI ÇERÇEVESİNDE
DİN TOPLUM İLİŞKİSİNE BİR BAKIŞ**

(1980 - 1990)

Fazlı POLAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

51823

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd.Doç.Dr. Niyazi USTA

ERZURUM 1996

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖNSÖZ

KISALTMALAR

GİRİŞ.....	1
ARAŞTIRMANIN KONU VE YÖNTEMİ.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN TOPLUM İLİŞKİSİNE KISA BİR BAKIŞ.....	3
a. Dini Tecrübenin Teorik anlatımı	4
b. Dini Tecrübenin Pratik Anlatımı	5
c. Dini Tecrübenin Toplumsal İfadesi.....	6

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN KURULUŞU.....	8
a. Gayesi.....	8
b. Tarihçesi.....	11
c. Hukuki Durumu.....	14
d. Organik Yapılanması.....	17
I. Merkez Teşkilat.....	18
II. Taşra Teşkilatları.....	22
III. Yurtdışı Teşkilatı.....	22

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN FAALİYETLERİ.....	24
a. Eğitim Faaliyetleri.....	24
b. İrşad Faaliyetleri.....	27
c. Yayın Faaliyetleri.....	31
d. Vakıf Faaliyetleri.....	33
e. Yurtdışı Faaliyetleri.....	35
f. Hac Faaliyetleri.....	37

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN SOSYO KÜLTÜREL ve POLİTİK GELİŞMELER İLE İLİŞKİSİ.....	39
a. Diyanet'in Sosyo-kültürel ve Politik Yapıya Etkisi.....	39
b. Sosyo-Kültürel ve Politik Yapınının Diyanet'e Etkisi.....	45
c. Olması İstenen Diyanet.....	50
 SONUÇ	 54
BİBLİYOGRAFYA	56
ÖZGEÇMİŞ.....	58

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI ÇERÇEVESİNDE DİN TOPLUM İLİŞKİSİNE BİR BAKIŞ

(1980-1990)

Fazlı POLAT

Danışman: Yrd.Doç.Dr. Niyazi USTA

1996, Sayfa: 58

Jüri : Prof.Dr. Hüsnü E. BODUR

Yrd.Doç.Dr. Niyazi USTA

Yrd.Doç.Dr. Vahit İMAMOĞLU

Bu çalışmamızda Diyanet İşleri Başkanlığı çerçevesinde din toplum ilişkisini değerlendirmeye çalıştık. Çalışmamız sırasında Diyanet'in toplumun dini ihtiyaçlarına yönelik önemli bir misyonu üstlendiğini gördük. Fakat bu görevi gerektiği şekilde yerine getiremediğini ve yeni gelişmelere karşı gayet statik bir yapı içerisinde olduğunu gözlemledik.

Bize göre bu sonuç resmi kurum olan Diyanet'in kurulduğundan bu güne kadar siyasal bir yapı içerisinde oturtulamamış olması gerçeğinden kaynaklanmaktadır.

ABSTRACT

Master Thesis

A PERSPECTIVE TO THE RELIGION-SOCIETY RELATIONSHIP WITHIN THE FRAMEWORK OF PRESIDENCY OF RELIGIOUS AFFAIRS.

Fazlı POLAT

Supervisor: Yrd.Doç.Dr. Niyazi USTA

1996, Page: 58

Jury : Prof.Dr. Hüsnü E. BODUR

Yrd.Doç.Dr. Niyazi USTA

Yrd.Doç.Dr. Vahit İMAMOĞLU

We have tried to examine religion-society relationship within the framework of Presidency of Religious Affairs in this our study. During our study, we have seen that Presidency of Religious Affairs has undertaken an important mission about religious needs of society. But we have also observed that the Presidency, is not able to perform its function in needed quality; and has a static structure for the new improvements. To us, this result comes from the fact that the Presidency which is a formal institution, beginning from its foundation till today, has not been placed into a political structure.

ÖNSÖZ

Bilindiği gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Türk toplumunun en önemli dinamiği olan dinî hayatını yönlendirmek, hizmet etmek ve onları din konusunda aydınlatmak için, görevleri yasalarla belirtilerek Diyanet İşleri Başkanlığı kuruldu. Bu görevi de hala büyük ölçüde aynı kurum devam ettirmektedir.

Toplumsal kurumların dinamizmi içerisinde en önemli yeri işgal eden din Ya da dinî hayatın, diğer kurumlardan tecrit edilmesi söz konusu olamaz. Her geçen gün değişiklik arz eden sosyo-kültürel yapı içerisinde toplumsal uzlaşma açısından Diyanetin fonksiyonu nedir? sorusunun cevabını aramak için böyle bir araştırma yapma gereği gördük.

İşte bu düşünceden hareketle çalışmamızı dört bölümde toparlamaya çalıştık.

Birinci bölümde, Din toplum ilişkisi kısaca değerlendirilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde, Diyanetin kuruluşu ve genel durumu hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, Diyanet'in toplumun dinî hayatında, aktif hizmetleri ve faaliyetleri tanıtılmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde ise Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sosyo-kültürel ve politik gelişmeler ile ilişkisi ele alınmaya çalışılmıştır.

Esasen konunun belirlenmesinde benim bu kurumda çalışmam ve kurumu oldukça yakından tanımam etkili olmuştur. Bu konuyu çalışmaya karar vermede Hocam Prf. Dr. H. Ezber BODUR'da görüşleriyle beni cesaretlendirmiştir.

Kendilerine teşekkür ederim. Daha sonra çalışmama danışmanlık yapan sayın hocam Yrd.Doç.Dr. Niyazi USTA'ya özellikle çalışmamın son safhasında beni yönlendirmesi ve bazı konuları ele almamdaki metod noksanlıklarımda yardımcı olduğu için kendilerine teşekkür ediyorum.

Çalışmalarım esnasında Diyanet İşleri Başkanlığında ki arşiv bilgi ve belgelerine ulaşmamda bana yardımcı olan D.İ.Y.K. üyesi Yaşar İŞCAN'a da teşekkürü bir borç bilirim.

Fazlı POLAT
Erzurum 1996

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
Ank.	: Ankara
A.P.K.	: Araştırma Planlama ve Koordinasyon
A.r.ş.	: Araştırma
Ata. Ü.	: Atatürk Üniversitesi
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
A.Ü.İ.F.Y.	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını
B.k.	: Bakınız
B.ş.k.	: Başkanlığı
C.H.P.	: Cumhuriyet Halk Partisi
Ç.e.v.	: Çeviri
D.D.	: Diyanet Dergisi
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
D.İ.D.B.	: Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı
D.İ.R.	: Diyanet İşleri Reisliği
D.İ.Y.K.	: Din İşleri Yüksek Kurulu
D.V.	: Diyanet Vakfı
D.Y.P.	: Doğru Yol Partisi
Fak.	: Fakültesi
G.	: Gazetesi
İst.	: İstanbul
R.G.	: Resmi Gazete
R.P.	: Refah Partisi
s.	: Sayfa
sa.	: Sayı
süt.	: Sütun
ser.	: Serisi
S.H.P.	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
T.D.K.	: Türk Dil Kurumu
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
v.s.	: Vesaire

GİRİŞ

Bu araştırma ile ülkemizdeki dinî yönlendirmeyi üstlenen Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dinî konularda topluma yönelik faaliyetlerinin etki derecesi ve yönü ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Sosyolojik bir kural olarak toplumsal kurumların birbirleri arasındaki etkileşim bir realitedir. Bu bağlamda en güçlü etki derecesine sahip olan dinî kurumun bu etkileşimden tecridi düşünülemez.

İşte son zamanlarda süratli bir şekilde değişen ve gelişen teknolojik, ekonomik ve siyasi yapılanma içerisinde insanların dinî duygu ve düşüncelerini, dinî pratiklerini yapabilmeleri noktasında, Cumhuriyet'in kuruluşuyla ortaya çıkan Diyanet İşleri Başkanlığı'nı tanımayı amaçlamış bulunmaktayız.

Din sosyolojisi alanında ki çalışmalara bakıldığında dinin toplumun her tabakasında ki insanlar üzerinde, gerek yüksek dinler gerekse ilkel dinler açısından etkisinin şiddeti görülebilir. Bu yapılanma içerisinde ki toplumsal müesseselerin de din üzerinde etkisi inkar edilemez. Her dinin hakim olduğu toplumun kültürleriyle bir uzlaşma içerisinde olduğu görülmektedir. Toplumun hakim kültürü sahip olunan din içerisinde bir takım semboller oluştururlar. Bu semboller her ne kadar dinî olmasa bile aynı etki derecesine sahiptirler. Toplum gerek dinî sembollerini gerekse milli sembollerini bir sentez yaparak yaşamaya çalışır.

Sosyolojik açıdan konuya bakıldığında en ideal olanı da budur. Yani toplumsal uzlaşının sağlanabilmesi, sosyal müesseselerin birbirleri arasındaki bu uyum faaliyetleri toplumdaki maddi ve manevi alanda gelişimi olumlu yönde etkilemektedir. Ülkemizde bu iki önemli dinamiği üstlenen Diyanet'in mevcut siyasal yapı içerisindeki yerini ve durumunu incelemek çalışmamızın konusunu oluşturmuştur. Son günlerde dikkatleri üzerine çeken bu kurumla ilgili bir hayli tartışmalar bizi böyle bir çalışma yapmaya yöneltmiştir.

ARAŞTIRMANIN KONU VE YÖNTEMİ

Türkiye nüfusunun büyük çoğunluğu İslâm dinine mensuptur.

Bilindiği gibi, İslâm toplumlarında sosyal hayat içerisinde dinin büyük etkisi vardır. Dolayısıyla Diyanet'in toplumumuzda dinî fonksiyonlardan sorumlu bir kurum olması yönüyle saygın bir yeri vardır. Kuruluşundan günümüze kadar yurdun en ücra köşesinde din görevlileri aracılığı ile İslâm dinini en doğru biçimde topluma öğretip ve tatbikatını yapmaları konusunda öncülük etmiştir.

Toplumun ekseriyasının dinî bilgilerini resmi din görevlilerinden öğrendiklerini ve din görevlileri sadece dinî konularda değil, diğer tüm sosyal konularda da toplumu yönlendirici bir misyona sahiptir.

Araştırmamızda böyle bir kurumun ilk kuruluş gayesi, laik yapı içerisindeki hukukî yeri, faaliyetleri ve siyasal hayata etkisi gibi yönlerini araştırdık.

Diyanetle ilgili yaptığımız bu çalışmaya başladığımda konuyla ilgili pek fazla çalışmanın olmadığını müşahade ettim. Böyle sınırlı bir literatüre sahip konu üzerinde çalışmanın zor, fakat faydalı bir çalışma olabileceği kanaatindeyim.

Çalışmama ilk önce konuyla ilgili literatürü taramayla başladım. Daha sonra Diyanet'in çalışan tüm birimlerinin faaliyetleriyle ilgili bilgi ve belgeleri topladım.

Başkanlık bünyesinde yaptığım araştırmalar esnasında Başkanlık yetkilileriyle ikili görüşmelerimin de faydasını gördüm.

Çalışmalarım esnasında bir de Diyanet'e dışarıdan bakılması gerektiğini düşündüğümünden, bu kurum hakkında ki gerek aydınlarımızın ve gerekse vatandaşlarımızın görüşlerine de önem verdim.

Bu da kurumla ilgili yapılan çalışmaları ve zaman zaman meydana çıkan fikir ve kanaatlerin bilgi ve belgelerine müracaat ederek çalışmalarımıza değişik bir boyut kazandırmıştır.

Çalışmalarımızı bu şekilde bir teknik takip ederek tamamlamaya çalıştık. Araştırmamızda objektifliği makro düzeyde yakalamaya gayret ettik.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN TOPLUM İLİŞKİSİNE KISA BİR BAKIŞ

Bilindiği gibi toplumumuz teknolojik ve ekonomik alanlarda olduğu kadar sosyo kültürel alanda da gelişim ve değişimlerle karşı karşıyadır. Bu gelişme ve değişme süreci içerisinde günümüz insanının bundan soyutlanması mümkün değildir. Toplumsal kurumlar arasındaki etkileşim sosyolojik bir gerçekliktir. Devamlı surette karşılıklı etkileşim içerisindeyler. Bu sosyal kurumlar içerisinde en fazla etki derecesine sahip olan din, insan hayatında etrafı sınırlarla çevrili kapalı bir bölge teşkil etmemekte bilakis toplum hayatının diğer alanlarında da etkisini göstermektedir. Din bu değişimi müntesiplerine kendine has algılama düzeyi tahsis etmek suretiyle bazen (toplumun değişik söylemlerinin aksine) günlük hayat gerçeği ile bütünleştirme işlevi görmektedir. Bazende toplumsal olarak tanımlanan realiteleri yasallaştırarak muhafaza etmeye çalışır.

Dolayısıyla din toplumsal olarak kurulu dünyanın gerçekliğini, günlük hayatlarını yaşamakta olan insanlara kabul noktasında bir yaptırımcı ve saiklendirici fonksiyon üslenir. ¹

Din ayrıca dünyevi düzenin anlam yoksunluğunu gideren, toplumsal gerçekçiliği kutsallaştırılmış bir düzene dönüştüren bir model olarak da kavramsal ve fonksiyoneldir. Din Geertz'in deyişiyle toplumda karşılaşılagelen olayların yorumunun yapılabilmesini kolaylaştıran, davranışlar için yol yordam sağlayan bir çeşit algılama çerçevesi de teşkil etmektedir.²

Din bir sistemdir. Üstelik sosyolojik açıdan bakıldığında din içerisinde karmaşık toplumsal ilişkileri besleyen bir sosyal sistemdir ki bu sistemin unsurları dinî inançlar, değerler, kurumlar, pratikler, ayinler ve teşkilatlardır. Yapı bakımından o kısımları birbirine sıkı bir biçimde bağlı olan ve parçalarından biri üzerinde meydana gelen değişikliğin diğer parçalara da etki yaptığı bir bütündür. Nitekim

¹ PETER L. Berger, Dinin Sosyal Gerçekliği, 21 Çev.: Ali COŞKUN, İst. 1993, s:79.

² Geertz'den aktaran, VERGİN Nur, "Toplumsal Değişim ve Dinsellikte Artış", Toplum ve Bilim (Dergisi), Ank. 1985, s:9.

sosyolojik bakımdan dinî cemaatler, gruplar ve topluluklar da birer sosyal sistemdirler. Bu sosyal sistem içerisindeki dinî inanç ve pratiklerin vus'atı, düzeni ve şiddeti ile ortaya çıktıkları ve hayatiyet buldukları sosyo-ekonomik ve kültürel çevreler ve şartlar arasında yakın ilişkiler bulunmaktadır. Bütün bunlar ise din ve toplum münasebetleri manzumesinin kapsamına girmektedir. ³

Dinî topluma yönelik etkisini üç boyutuyla değerlendirmemiz mümkündür.

- a. Dinî Tecrübenin Teorik Anlatımı: Akide (İnanç)
- b. Pratik anlatımı: İbadet (Kült)
- c. Sosyolojik anlatım: Dinî cemaat ve topluluk. ⁴

a. Dinî tecrübenin teorik anlatımı: (İnanç)

Her dinî kendi müntesiplerine va'z etmiş olduğu bir takım akideleri vardır. Bu akideler müntesipler tarafından kabullenilir ve etrafında toplanılarak o akideler vasıtasıyla müntesipler arasında sıkı bir bağ oluşturularak birlik ve beraberlik şuurunu doğururlar. Bu birliktelik sayesinde müntesipler kendi aralarında güçlü bir güven duygusu hissederler. Her dinî ilk tezahürü teorik ifadelerle doğar daha sonra pratik boyutu kabul görür.

Dolayısıyla dinlerin teorileri toplum tarafından kabul veya red durumu önemli bir safhadır. Çünkü akidenin kabulü o toplumun pratik yaşam tarzında yol gösterici bir fonksiyon üstlenecektir. Bunun sonucunda da akidelere göre sosyo-kültürel yapı şekillenmeye başlayacaktır. ⁵

Yüksek dinlerde dinî tasavvur ve fikirlerin heyeti mecmuası yahut diğer bir ifade ile bir dine has görüş, ya bizzat dinî kurucusu tarafından kendisine nazıl olan vahiylerin toplanması suretiyle vucuda getirilmiş bir kitapta veya onun talebeleri, yahut yakınları tarafından, gene onun kelamı esas tutulmak suretiyle uzunca bir zaman zarfında tertip edilmiş bir eserde tesbit edilmiş bulunabilir. ⁶

³ GÜNAY Ünver, Din Sosyolojisi Dersleri, Kayseri 1993, s:181.

⁴ GÜNAY, a.g.e., s:168.

⁵ KURTKAN Amiran, Din Sosyolojisi, İst. 1993, s.152.

⁶ FREYER Hans, Din Sosyolojisi, 1968 Çev. Turgut KALPSUZ, s.33.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi her dinin fertte tezahürü akideler manzumesinde ortaya çıkar. Bu dinin müntesipleri bu akideler etrafında doplanıp sosyal hayatlarını buna göre tanzim etmeye çalışırlar. Ne varki dini akidelerin her dopluma göre yorumlandığını ve çeşitli açılımlar kazandığını müşahade etmekteyiz.

b. Dinî Tecrübenin Pratik Anlatımı: (İbadet)

Görüldüğü gibi bütün dinler bir takım inanç ve tasavvurlardan ibaret değildir. Yani ferdin din olgusuna veya kabul ettiği dinin buyruklarına inanması sadece dinin bir yönünü oluşturmaktadır. Halbuki dinin ikinci ve önemli bir diğer boyutuda müntesiplerine bir dünya görüşü ve dünYa daki hadiselerle karşı takınması gereken tavırlar manzumesidir.

Bu da diğer bir ifadeyle ferdin fiil ve davranışlarını kontrol altına alarak dinin pratik boyutunu oluşturmaktadır. Zaten pratiği olmayan bir din düşünülemez. Çünkü din ancak kişinin dinî duygu ve bilincinin etkilediği davranışlarla var olur. ⁷ Toplumsal açıdan bir dinin teorik anlatımı ile pratiği birbirinden ayrılamaz, çünkü birbirlerinin tamamlayıcılarıdır.

Nitekim büyük din kurucuları ve Peygamberlere gelen ilk vahtiyler incelendiğinde teori ile pratik arasında kesin bir sınıflandırma yapmaya imkan bulunmadığı anlaşılır. Esasen dinî fiil inanca sıkı sıkıya bağlıdır.⁸

Tabii ki bir dinin ruhunu anlatmak onu terkip eden unsurları tadad etmek kolay bir iş değildir. Evrensel dinlerin ruhunu ifade veya hiç değilse misallerle izah etme teşebbüsü Max Weber'in ilme yaptığı büyük hizmetlerden birini teşkil eder. Bir din ferdin dinî olmayan meselelere karşı muayyen bir tavır takınmasını ve mesela, tabiat, tarih ve kültürü muayyen bir zaviyeden değerlendirmesi neticesini tevlid eder.⁹ Bunun yanında ferdin dinî olan meselelere ve olaylara karşı yaklaşımı onda psikolojik bir rahatlama meydana getirir.

⁷ ARMANER Neda, Din Psikolojisine Giriş, Ank. 1980, s.120.

⁸ GÜNAY Ünver, a.g.e. s.176.

⁹ FRAYER, a.g.e. s.38.

İbadetler din duygusunun gelişmesine insan ruhunun huzur ve sükûna ermesine yardımcı olur. Özellikle topla yapılan ibadetler birlik beraberlik ruhunu kuvvetlendirir, fertleri içine kapalı ve kendine dönük olmaktan yalnızlık duygularından uzaklaştırır. Vicdanları daha hassas hale getirir, birlikte söylenen sözler ve yapılan hareketler fertlerin ruhlarında derin akisler yapar. ¹⁰ Fertteki şekillenen bu dinî yapı sosyal hayatınada yansıyarak sosyal hayat içerisinde dinî yapı şekil bulur.

Bununla birlikte din sosyolojisi bakımından bizim asıl üzerinde önemle durmamız gereken husus, ibadetin birleştirici ve bütünleştirici fonksiyonu yani cemaat teşkil edici tesiri, meselesi olmaktadır. Bir davranış bir hareket tarzı ve mesela bir hürmet ifadesi -Ya da ibadetin yahutta bir dinî ayin veya merasimin en başta gelen etkisinin, o davranışı yapan, o ibadeti icra eden, o ayine katılan kişi üzerinde olacağına şüphe yoktur. Ancak bu davranışın zorunlu olarak fertleri aşip diğer şahıslar üzerinde de tesirler ortaya çıkaracağını unutmamak gerekir. Hatta ibadetin onu yerine getirenlerde, müşterek inançlara sahip oldukları ve onları aralarında ortaklaşa olarak paylaştıkları inancını canlandırıdığına kuşku yoktur. Bu manada ibadet, dinî inancın canlılığının korunması, devamı ve arttırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu bakımdan İslâm'da ibadet "imanın süsü" olarak vasıflandırılmıştır. ¹¹

c. Dinî Tecrübenin Toplumsal İfadesi: (Dini cemaat ve topluluk)

Dinî birlik veya cemaat dinî tecrübenin teorik ve pratik anlatımları onun bir üçüncü yönü olan sosyolojik veçhesiyle tamamlanmaktadır. Çünkü yaşayan bir din tabiatı icabı sosyal münasebetler kurmak ve sürdürmek zorundadır. Din alanının ferdi münasebetler alanı olduğunu ifade eden Mac Murray dinin toplumsal yönü ve görünüşü üzerinde ısrar ettiği sürece haklı, ancak sosyal olayın bir türevini onun gerçek çekirdeği saymakla haksızdır. Orjinali E, Durkheim'e ait bu görüş dinin mali yönünü gözardı etmektedir. Fertler arası münasebetlerde bütün ilişkilerin din alanında olup bittiği ve dinin insanlar arasındaki karşılıklı bağlaşımanın şuurlu bir idrakından ibaret

¹⁰ PEKER Hüseyin, Din Psikolojisi, Samsun 1993, s.68.

¹¹ GÜNAY Ünver, a.g.e. s.177.

olduğu düşünceside doğru değildir. Bu durum olsa olsa kutsala bağlılığı açıklayan temel tecrübenin toplumsal sonucundan başka bir şey değildir.¹²

Daha öncede ifade ettiğimiz gibi din bir sistemdir. Her din bir cemaat oluşturma temayülündedir. Bu nedenle sosyolojik açıdan dinî cemaatler, gruplar ve topluluklarda birer sosyal sistemdirler. Bu nedenle dinî inançların toplumsal münasebetleri sağlamada önemi büyüktür. Dinî inançlardan oluşan cemaatlerin aralarındaki sosyal diyalogun toplumsal yapının şekillenmesinde önemli etki gücüne sahiptir. Çünkü cemaat müşterek hayatın bütün şartlarını paylaşan ve birincil ilişki içinde duygusuna sahip olan bir bütün ve kapalı bir yapı içindedir. Bu yapıda fertler muhalefet yerine uzlaşmayı prensip edinmişlerdir. Her dinin müntesibi kendi dinî akide ve pratiklerini paylaştığı cemaat grubuna mensubiyet hissi taşır.

Çünkü fert tutumlarını devam ettirebilmek için ayrı düşüncede olan şahısların yardımına muhtaçtır. Sosyal destek sağlamak maksadıyla kişi başkalarını da kendi fikirlerine yakınlaştarmaya ve böylece taraftar edinmeye çalışacaktır. Kendi görüşlerini benimseyen bir grup bulamadığı veya oluşturmadağı takdirde ekseriya boyun eğmek veya onlara uymak zorunluluğu hissedecektir.¹³ Ancak bazen de bu nevi ferdi farklılıklar itiraz ve itizallerin oluşumuna sebep teşkil etmektedir.

Bu nedenle müşterek işler ve bir çokları tarafından aynı tarzda icra olunan hareketlerin, cemaat teşkil edici tesiri psikolojisi tarafından uzun zamanlardan beri bilinmekte olan bir hakikattir. Müşterek hareket halinde, her şahıs adeta, küll olarak bu hareketi icra etmekte olan fertler üstü bir bütünün uzvu durumundadır.¹⁴

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi dinin sosyal hayata yansımaları cemaatler aracılığı ile daha bir anlam kazanmaktadır. Bununla toplumun gerek bütünleşmesi ve gerekse farklılaşmasında önemli fonksiyonları bulunmaktadır ki bu durumda dinin sosyolojik yönünden ne kadar önemli bir konu olduğunu ortaya koymaktadır.

¹² GÜNAY, a.g.e. s.179-180.

¹³ PEKER, a.g.e. s.94.

¹⁴ FREYER: a.g.e. s.36.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN KURULUŞU

A- Gayesi

Türkiyede D.İ.B.'nin kuruluşuna gayesi 02.07.1965 tarihinde yürürlüğe giren 633 sayılı kanunun 1. maddesinde aynen şu şekilde ortaya konmaktadır. "İslam dininin inançları ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere Başbakanlığa bağlı D.İ.B. kurulmuştur."

Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi D.İ.B. Türk toplumunun her türlü dinî ihtiyaçlarını cevaplama noktasında en yetkili resmi kuruluştur.

İslâm dinîyle ilgili Türk toplumunun her türlü ihtiyaçlarını dinin özüne ve esaslarına uygun bir şekilde cevaplamak Başkanlığın görevi ve amacı cümlesindedir.

D.İ.B. bir Cumhuriyet müessesesidir. Ne Osmanlı döneminde ve nede İslâm ülkelerinin bu günkü devlet yapıları içerisinde uygulamada örneğine rastlanmayan D.İ.B. mevcut statüsü ile önemli özellik arz eden bir konum içerisinde bulunmaktadır.

İlk defa Cumhuriyet'in ilanıyla böyle bir müessesenin ortaya çıkışı o günkü siyasi belirsizlik döneminde toplumun dinî dinamiklerini yönlendirmesi açısından önemli bir misyon yüklenen D.İ.B. dinî hayatımız için yapılan hizmetlerde hangi durumda olduğu daha sonraki inceleme konularımız içerisinde görülecektir.

D.İ.B.'nin kuruluş gayesini ortaya koyarken insanlarımızın inançlarının gereğini yerine getirmede ve bu bağlamda sosyal hayatlarında karşılaştıkları dinî problemleri çözme yolunda bu kuruma düşen en önemli görev nedir? sorusunun cevabını bulmak gerekir.

Çünkü insanımız D.İ.B.'nden İslâm dinî'nin en doğru ve güvenilir biçimde kendilerine anlatılmasını ve öğretilmesini istemektedir. Günümüzde dinî konulardaki karşılaşılan çeşitli problemlerin çözümü, Başkanlığın en önemli görevlerinden biridir. Bu problemleri çözebilmek için başta şüphesiz çok iyi yetişmiş uzman kadrolara ihtiyaç

duyulmaktadır. Gelişen teknolojik hayat içerisinde yeni bir takım dinî ihtiyaçlar ve bazı yeni durumlar ortaya çıkmaktadır.

Daha önce hiç gündemde olmayan ve toplumun gelişmesiyle ortaya çıkan sigorta, borsa, repo, tahvil senetleri, döviz alım satımı v.s. gibi, ve yine günümüz ekonomik şartları veya müesseseleri göz önünde bulundurularak yapılan ticari faaliyetlerle ilgili cevaplanması gereken bir dinî sorular toplumumuzun gündeminde yer almaktadır.

Bu sorular her ne kadar çeşitli zaman ve zeminlerde cevaplanmış ise de insanlarımızın bu konulardaki tereddütleri giderilememiştir.

Din insanların dünya hayatını tanzim edip, ebedi olan ahiret hayatının mutluluğunu sağlamayı hedef alan manevi bir kurum şeklinde tarif edilebilir. İşte bu nedenle ortaya çıkan her değişimin değerlendirilip, dinî yönden ele alınıp incelenerek bir takım problemlere çözüm getirmesi artık göz ardı edilemez bir gerçek haline gelmiştir.

Aslında Diyanetin kuruluş kanun maddesine baktığımızda toplumun dinî konularda aydınlatılması görevi olmasına rağmen, özellikle ilk kuruluş yıllarındaki icraatlarına bakıldığında bu maksadın yanında Cumhuriyet idaresinin laikleşme sürecine dinî destek ya da karşıt dinî anlayışın müdahalesini kontrol etme gibi bir maksadın olduğunda daha sonraki inceleme konularımızda görmek mümkün olacaktır.

İslâmiyet değişmeyen katı kurallar manzumesi değildir. Bilakis insan aklına önem veren ve genelde inançla ilgili esaslar hariç, muamelatta değişen sosyal şartlar muvacehesinde kendini yenileme özelliği olan bir dindir.

Kur'an-ı Kerim'de sabit inanç ve ahlâk konuları dışında diğer konuların İslâm'ın çizgisi dahilinde değişimi, bir başka deyişle adaptasyonu mümkündür. Bu durum İslâmiyetin evrensel bir din olarak esprisine de uygundur.

İslâm bir hayat nizamıdır, onu hayattan çeken insan İslâma hizmet değil, belki bilmeden ihanet etmiş olur.

Kısacası, din duygusu o kadar köklü ve evrensel bir duygudur ki, dinsiz olmak hiç de kolay değildir. İnsan kolayca dindar olabilir, ama dünya da gerçek manada dinsiz insana pek nadir rastlanır. Böyle iken

insanları rahatlıkla dinsizlikle suçlamak bu kimselerin dinsiz veya din düşmanı olduğunu göstermez, belki onların belli bir din müessesesine ve dolayısıyla cemaate düşman olmalarına yol açar. Hele ictahadı tıkamak, su içmek için gelen bir insana çeşmenin lülesini tıkamak gibidir. Herhalde din uleması kendinî bu mevkide görmek istemez. Üstelik çeşmeden eli boş dönen insanların karşısına geçip de onları çamurlu birikinti sularını içmekle suçlamanın manası olamaz. ¹

İslâmın zorlaştırıcı değil bilakis kolaylaştırıcı bir din oluşu gerçeğinden hareketle, toplumda meydana gelen dinî problemler çözüme kavuşmadığı sürece hem dinin önünü kesmiş oluruz ve hem de insanlarımızın kendi doğrultularında bir takım yanlış dinî yorum ve inanışlar edinmesine sebebiyet vermiş oluruz. Mesela modern iktisadî hayatın kaçınılmaz bir parçası gibi görünen banka olayı karşısında müslümanlar ictihatsız kalmışlar, ulema dışında fikir yürütenlere de kulak asmamışlar, fakat banka onların hayatına girmiştir. Şimdi müslümanın imanı ile yaşadığı hayat arasında bir boşluk vardır. İnsan zihninin böyle bir boşluğa tahammülü olmadığı için, banka ile iş yapan müslüman bu uygulamasını din ile uzlaştırmaya çalışacak, bunu yaparken de -kendisi din alimi olmadığına göre- sadece şahsî sezgisine ve akliselimine dayanacaktır. Böyle bir durum en azından cemaatinin ortak değerlerinin kaybolmasına ve cemaatin dağılmasına, herkesin ferdi kararlarla kendi başına bir yol tutturmasına sebep olur. ² Bu durumun sosyal bütünleşmeyi zaafa uğratmasına yol açabileceğini gözden uzak tutmamak gerekir.

Toplumun dinî konularda bilgilendirilmesi ve yönlendirilmesi görevini resmen üslenen Diyanet'in bu konuda pek fazla mesafe katettiğini söylememiz mümkün değildir. Halbuki D. Lütfü Doğan D.İ.B.'nin kuruluş maksadını şu şekilde izah etmektedir. "İslâm'da Allah adına bu görevi yüklenecek kilise teşkilatına benzer bir kurum yoktur. Çünkü müslümanların inançlarından ibadetlerinden ve dinî eylemlerinden yalnız kendisi sorumludur. Kendinî temize çıkaracak nefsinin hesaba çekecek yalnız yüce Allah'tır. Onun adına hiç kimse

¹ GÜNGÖR Erol, İslâm'ın Bugünkü Meseleleri. İstanbul 1991, s. 243-244.

² GÜNGÖR, a.g.e. s.243.

yetkili değildir. Din bilginleri aracılar değil ancak iyilikte, takvada Allah yolunda ona hizmet ve yardım edenler, öğretici eğitici önderlerdir. Bundan ötürü 1924'de dinî hayattan sorumlu ve müslümanın inanç ve vicdanını koruyucu ibadetinde din işlerinden yardım sağlamayı amaçlamak üzere D.İ.B. kuruldu.”³

B. Tarihçesi

Cumhuriyetin ilanından sonra çoğunluğu müslüman olan Türk toplumunun dinî hayatını yönlendirecek bir müesseseye ihtiyaç duyulmuştu. Bu düşünceden hareketle Cumhuriyet'in kurucuları tarafından Osmanlı Devletinin yapısı içindeki “Meşihat-ı İslâmiye” makamında bulunan şeyhülislâmlık yapısına benzer bir teşkilat oluşturmak istemişlerdi. Bunun üzerine “Şer'iye ve Evkaf vekaleti” kuruldu. Protokoldeki yeri Başbakan'dan hemen sonra gelmekte idi. Fakat Cumhuriyetin ilanından az bir zaman sonra 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı kanunla Şer'iye ve Evkaf Vekaleti kaldırılmış, yerine “Diyânet İşleri Reisliği” kurulmuştur.⁴

Diyânet İşleri Reisliği'nin kurulmasıyla Türk tarihinde dinî kurumların laikleşmesi bakımından yeni bir dönem başlamıştı. Bu laikleşme süreci her ne kadar tanzimatla başlamış ise de Türk aydınları ve siyasileri laiklik yönünden olgunlaşmış olsalar bile, halkın o dönemlerdeki gelişmeleri yakinen takip ederek bu olgunluğa kavuşmuş olmalarını söylemek zor olsa gerek. İşte bu nedenle bu kurumun başına getirilecek şahsın saygınlığı ve halk tarafından sevicecek ve daha da önemli olan bu kurumu yeni gelişmelere karşı hazırlayarak ayak uyduracak birisinin olması gerekli idi. İşte bu geçiş döneminde fazla hırpalanmadan atlabilecek kaabiliyet ve beceriye sahip olduğu bilinen kişi olarak Mehmet Rıfat Efendi uygun görüldü.

Rıfat Efendi'nin 25 Ekim 1907 tarihinden beri Ankara'da müftülük yapması sebebiyle uzun zamandır hem idari ve hem de mesleki tecrübeye sahipti. Ayrıca kendisinin Ankaralı olması nedeniyle

³ DOĞAN Lütfü, Milliyet G. -4/3/1989, s.1, süt:4.

⁴ Diyanet Dergisi, Eylül 1991 Ank. sa.9, s.13.

bürokraside saygın bir yere sahipti. O yılların sosyo politik şartlarında bir alim ve aynı zamanda bir müftü sıfatıyla bütün çabasını milli mücadele uğrunda harcamıştı.

Rıfat Efendi milli mücadelenin başlarında Müdafa-ı Hukuk Cemiyeti'nin Ankara şubesini kurmuş ve o belirsizlik ortamında milli mücadeleçilerle beraber bir çok aktivitede bulunmuş bu sebeple İstanbul hükümeti tarafından müftülük makamından azledilmişti. ⁵

1 Nisan 1924 tarihinden 5 Mart 1941 tarihine kadar 17 yıl görev başında kalan Rıfat Efendi'nin dönemindeki Diyanet İşleri Reisliği'nin en önemli icraatı bu gün de İslâmın temel kaynakları olduğu kabul edilen "Hak Dinî Kur'an Dili" adlı tefsirin yazılması ve "Riyazüssalihîn" adlı hadis kitabının tercümesinin yapılmasıdır. Rıfat Efendi bu iş için Hamdi Yazır (Elmalılı) ve Ahmet Naim gibi işin ehli olan şahısları görevlendirdi ve bu mükemmel eserleri müslüman Türk toplumuna kazandırmış oldu. ⁶

Cumhuriyet'in ilk kuruluş yıllarına raslayan ve toplumsal kargaşanın en fazla olduğu bu dönemde Rıfat Efendi'nin gerek din hizmetleri alanında gerekse dinî yayınlar alanında önemli hizmetlere imzasını attığını görmekteyiz.

1941 yılında vefat eden Rıfat BÖREKÇİ'den sonra 1942 tarihinde D.İ.B.'na getirilen Prf.Dr. Şerafettin YALTKAYA 1947 yılına kadar bu görevi yürüttü. Bu yedi yıllık sürede II. Dünya savaşı nedeniyle dünya da meydana gelen bloklaşma ve değişim sürecinden etkilenen ülkemizde de o dönem siyasi belirsizlik nedeniyle önemli derecede pek fazla başarı sağlayamayan YALTKAYA 1947 yılında vefat etmiş onun yerine A. Hamdi AKSEKİ getirilmiştir. AKSEKİ döneminde özellikle din eğitime önem verilmiştir. O dönem Türkiye'de Kur'an kursu sayısı 65 iken bir yılda bu sayı 99'a çıkmış 104 adet Kur'an Kursu öğreticisi atanmıştır. ⁷ Ayrıca bu dönemi din eğitiminin tarihi gelişim sürecine baktığımızda en kapsamlı ve en geniş bir biçimde ele alındığı dönem olarak görmek mümkündür.

⁵ ERŞAHİN Seyfettin, Bilinen Bilinmeyen Yönüyle "DİYANET" Arş.Serisi Ank. Eylül 1991, s.8.

⁶ YAZIR Elmalılı Hamdi, Hak Dinî Kur'an Dili, Mukaddime s.8.

⁷ D. Dergisi, Ekim 1991, Ank. sa.10, s.36.

Bu dönemde ilkokul 4-5. sınıflarına din dersi konulmuş ve yine aynı dönemde Ankara Üniversitesi'ne bağlı bir İlahiyat Fakültesi açılmıştır.⁸

Aynı dönemde D.İ.B. kuruma personel yetiştirme gayesi ile İmam-Hatip okullarının kurulmasına yönelik çalışmalarına ağırlık vermiştir. Tevhid-i Tedrisat kanununa uygun olarak Milli Eğitim Bakanlığıyla ortak çalışmaları neticesinde 1951-1952 yılında yedi ilde İmam-Hatip okulu açılmıştır. Bunun paralelinde din hizmetleri ile görevli imam-hatip ve müezzin kayyım sayısı da her geçen gün içerisinde Türkiye'nin idari ve siyasi durumu da dikkate alındığında artış olduğu aşağıdaki tabloda görülmektedir.⁹

Tablo: Cumhuriyet Döneminde, Türkiye'de, Beşer Yıllık Aralıklarla Cami Görevlisi (İmam-Hatip, Müezzin-Kayyım) Kadro Sayısı (1924-1990)

YIL	SAYI	YIL	SAYI	YIL	SAYI
1924	3.932	1960	10.950	1983	46.000
1925	5.234	1965	24.196	1984	51.144
1930	4.264	1970	26.886	1985	51.144
1935	4.068	1975	36.500	1986	55.944
1940	*	1979	44.500	1987	66.674
1945	*	1980	45.700	1988	70.717
1950	4.503	1981	45.700	1989	72.074
1955	7.950	1982	45.700	1990	75.000

* Bu dönem personel sayısı Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarındadır.

1951 tarihinde A. Hamdi AKSEKİ'den sonra Diyanet İşleri Reisliğine getirilen Eyüp Sabri HAYIRLIOĞLU bu görevi 1960 yılına kadar sürdürdü. Daha sonra 1960 yılında göreve getirilen Ömer Nasuhi BİLMEN bu görevde 1 yıl kaldıktan sonra sırasıyla Hasan Hüsnü ERDEM (1961-1964), M. Tevfik GERÇEKER (1964-1965), İbrahim Bedrettin ELMALI (1965-1966), Ali Rıza HAKSES (1966-1968), Lütfü

⁸ BİLGİN Beyza, Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri, Ank. 1981, s.57-58.

⁹ Diyanet G., Ekim 1987, sa.344, s. 25.

DOĞAN (1968-1972), Dr. Lütfü DOĞAN (1972-1976), Prof. Dr. Süleyman ATEŞ (1976-1978), Dr. Tayyar ALTIKULAÇ (1978-1986), Prof. Dr. Mustafa Sait YAZICIOĞLU (1987-1992), M. Nuri YILMAZ (1992-) 10 Diyanet İşleri Başkanlık görevinde bulunmuşlardır.

Başkanlık 1983 yılına kadar hizmet alanında statik bir yapı sergilemiştir. Yapmış olduğumuz çalışmalarda özellikle 1984 yılından sonra hizmet alanında bir sıçrama yapmıştır.

Özellikle 1983 yılına kadar Türkiye'deki siyasi ve sosyal durumun bozulduğu ve bunun toplumsal kurumlar üzerine menfi tesirleri olmuştur. Ancak 1983 yılından sonra gerek Türkiye de gerekse dünya da ki süratle değişen siyasi yapılanma sosyal kurumlar üzerinde önemli derecede etki göstermiştir. 1980 askeri yönetiminin akabinde demokrasiye geçişin bu durum üzerinde önemli etkisi vardır. 1983 yılından sonra hızla gelişen ve değişen gerek ekonomik gerek sosyal ve siyasal yapılanma sonucu D.İ.B.'nin da teşkilat yapılanmasında ve hizmet alanlarında çeşitli yenilikler yapılmıştır. 1987'li yıllarda bağımsızlığına kavuşan Türk Cumhuriyetlerinde din hizmetlerine yönelik çalışmalarda bulunan Diyanet, yine 1983 yıllarında vakıf hizmetleri sayesinde ekonomik durumunu güçlendirerek din eğitimi ve öğretimi alanında da önemli hizmetler gerçekleştirmiştir.

D.İ.B. 1995 yılı itibarıyla gerek yurt içinde gerekse yurt dışında 90 bini aşan din görevlisiyle, 85 bin civarında cami ve mescitleriyle, 6500 Kur'an kursuyla din hizmeti sunmaktadır. ¹¹

C. Hukuki Durumu

D.İ.B.'nin kuruluş yılı olan 1924 yılıyla 1879 yılları arası ülkemizde siyasi kurumların kökleşmesinin en süratli olduğu bir dönemdir. Tanzimatla Osmanlı devletindeki yenileşme faaliyetlerine paralel olarak şeyhülislâmlık müessesesi de gözden geçirilerek yeni bir takım statüler kazandırılmaya çalışılmakta idi. Tanzimat fermanı (1839) ile ülkede şer-i hukukun yanında ve gittikçe onu gölgeleyecek hızla

¹⁰ T.C. D.İ.B., A.P.K. İstatistik Veriler, Ank. 1993, s.25.

¹¹ D.İ.B., A.P.K. İstatistik Verileri, Ank. 1995, s.82-94.

“Nizam-ı Laik” hukuk ortaya çıktı. Buna bağlı olarak şer-i mahkemelerin beraberinde “Nizam-ı Mahkemeler” medreseler ile modern eğitim ve öğretim metodlarıyla çalışan mektepler açıldı. ¹² 1908’de İkinci Meşrutiyetten sonra Osmanlı devletinde kurumların dünyevileştirilmesi (laikleştirilmesi) hızlanmıştı.

Milli mücadele ile istiklalın yeniden kazanılmasından sonra Cumhuriyet’in ilanıyla Türkiye’de kurumların laikleşmesinin yolu tamamen açılmış, ülkedeki yeniden yapılanma ve modernleşme programları hazırlanmış ve siyasi değişimler sonunda 30.10.1923 tarihinde kurulan ilk Cumhuriyet hükümetinde yerini koruyan şer’iye ve Evkaf vekaleti, 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı Şer’iye Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye vekaletlerinin ilgasına dair kanunla kaldırıldı. ¹³

3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı kanun “Türkiye Cumhuriyetinde muamelat-ı nas’a dair olan ahkâmın teşri ve infazı (insanların işlerine ilişkin kanunların yapılması ve uygulanması) Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun teşkil ettiği hükümete ait olup, Din-i Mübin-i İslâmın bundan maada (başka) itikadat ve ibadeta dair bütün ahkâm ve mesalihinin tedviri (yasa ve yönetmeliklerle işlerin yürütülmesi) ve müessesat-ı dinîyenin (Dinî kurumlar) idaresi için Cumhuriyet’in makarrında (merkezinde) bir DİYANET İŞLERİ REİSLİĞİ makamı tesis edilmiştir. ¹⁴ (madde 1)

Diyanet İşleri Reisi Başvekilin inhası (önermesi) üzerine Reisi Cumhur tarafından nasbolunur (atanır). ¹⁵ (Madde 3)

Türkiye Cumhuriyeti memaliki (toprakları) dahilinde bilcümle (tüm) cevami (camiler) ve mescid-i şerifenin (mescidler) ve tekaya ve zevayanın (tekkeler ve zaviyeler) idaresine imam-hatip, valiz, şeyh, müezzin ve kayyımların vesair müstahdeminin tayin ve azillerine Diyanet İşleri Reisi memurdur. ¹⁶ (Madde 5)

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kuruluşunu sağlayan 429 sayılı kanun aslında bir teşkilat kanunu olmayıp sadece kuruluş kanunudur.

¹² BAŞGİL A. Fuat, Din ve Laiklik, İst. 1988, s.183.

¹³ TARHANLI İhtar, Müslüman Toplum Laik Devlet Türkiye’de” D.İ.D.” İst. 1993, s.17.

¹⁴ Diyanet Dergisi, Ank. 1991, sa.9, s.13.

¹⁵ Diyanet Dergisi, Ank. 1991, sa.9, s.13.

¹⁶ Diyanet Dergisi, Ank. 1991, sa.9, s.13.

Diyanet İşleri Reisliği'nin merkez ve taşra örgütlerinin idari yapısı ilk defa 1927 yılı bütçe kanununda yer aldı. ¹⁷ 30 Haziran 1929 tarihli resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 30 Haziran 1929 gün ve 1452 sayılı Devlet memurları maaşının tevhit ve teadülüne dair kanun'a ekli kadro cetvelinde ilk defa Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sürekli maaşlı memur kadroları gösterildi ve adı geçen Kanunun 2. maddesi gereğince bu cetvel yeni bir kanun yapılmaya, yani 1935 yılına kadar "Diyanet İşleri Reisliği"nin teşkilat kanunu hükmünde sayıldı. ¹⁸

Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı'na vucut veren ilk teşkilat kanunu 5 Temmuz 1939 tarihinde çıkan 2800 sayılı "Diyanet İşleri reisliği teşkilat ve vazifeleri hakkında" kanundur.

Bu kanunla Reisliğin merkez örgütünde ilk kez bir adet "Reis Muavini" "Mushaflar ve Dinî Eserler Tetkik Heyeti" ayrıca Reis Müşavere heyeti azası ile zat ve yazı işleri müdürleri dışında kalan merkez örgütü memurlarını hangi makamın atamaya yetkili olduğuna dair bir açıklık bulunmadığından, uygulamada ortaya çıkmış bir takım aksaklıklara son verilmek amacıyla, atama yapacak makam belirtildi. ¹⁹

Bu kanuna göre merkez teşkilatında görevlendirilecek Yazı İşleri Müdürleri'nin ve müşavere heyeti üyelerinin ataması, Diyanet İşleri Başkanı'nın teklifi, Başbakan'ın onayı ve Cumhurbaşkanı'nın tasvikiyle gerçekleştirildi. Kanunda her vilayet ve kaza merkezinde Diyanet İşleri Reisliği'ne bağlı birer müftü bulunacağı hükmünde yer almaktaydı (Madde 4). 2800 sayılı kanunun getirdiği en güzel yenilik müftü atamanın seçimle yapılması yeniliğidir. Bu seçim illerde Valilerin, ilçelerde kaymakamların başkanlığında ilgili mülki birimde oluşturulacak İmam-Hatip, vaiz ve belediye üyelerinden bir heyet, ilim ve fazilete layık zevat arasından üç kişi tesbit ederdi. Diyanet İşleri Reisi de bu üç kişi arasından tercih ettiği adayı müftü olarak atamaktaydı. Bu süreç 1950'ye kadar uygulandı. Ancak bundan sonra bu yöntem terk edilerek merkezi atama uygulamasına geçildi. ²⁰

¹⁷ TARHANLI, a.g.e. s.43.

¹⁸ TARHANLI, a.g.e. s.43.

¹⁹ TARHANLI, a.g.e. s.45.

²⁰ TARHANLI, a.g.e. s.45.

29 Nisan 1950 tarihinde 5634 sayılı kanunla daha önceki kanunlarda geçen “Diyaret İşleri Reisliği” ifadesi Diyanet İşleri Başkanlığı olarak değıştirildi. ²¹ Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün 1931 yıl bütçe kanunu ile bu genel müdürlüğe devredilmiş olan cami ve mescitlerin idaresi yeniden Diyanet İşleri Başkanlığı’na devredilmiş ve Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne aktarılmış bulunan kadrolar da Başkanlık kadrolarına dahil edilmiştir.

Bu kanun çerçevesinde hizmetlerini yürüten D.İ.B.’liğinin hizmet alanında adeta bir sıçrama yaşanmıştı. Bir anda hem kadrolu görevlilerinin ve hem de cami ve mescitlere bağlı vakıf gelirlerinin artması ile din hizmetlerinde ciddi anlamda bir mesafe katedilmişti.

Bu kanun ışığında faaliyetlerini yürüten D.İ.B.’liği 15 Ağustos 1965 tarihinde 633 sayılı “Diyaret İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun” yürürlüğü girmiştir.

Başkanlığın kuruluşundan bu tarihe kadar olan sürede, yasal bir kurum olan D.İ.B.’nin resmi statüsüyle ilgili bir çok kanun değışiklikleri veya ekler yapılmışsa da kuruma nihai bir hüvviyet kazandırılmadığını söylemek mümkündür. 1979 tarihinde hizmet alanlarının yaygınlaştırılmasıyla ilgili bir takım ekler ilave edilmiş ancak bunlar zamanla ortaya çıkan ihtiyaçlara cevap veremez hale gelmişti.

D.İ.B. halen 22.05.1965 tarih ve 633 sayılı kanun 1982 sayılı kanunla büyük çapta değıştirilmiş, ancak Anayasa Mahkemesi tarafından 1982 sayılı kanun iptal edilince tekrar eski 1965 tarih ve 633 sayılı kanun geçerliliğini korumuştur. D.İ.B. halen mevcut yapısıyla kendine özgü bir teşkilat kanunundan yoksun bir halde hayatıyetini devam ettirmektedir.

D. Organik Yapılanması

Çalışmamızın bu bölümünde D.İ.B.’nin mevcut yapısı içerisinde bugünkü organik ve icracı yapısıyla merkez, taşra ve yurt dışı kuruluşlarından meydana geldiğini ve idari hizmet birimlerini

²¹ Diyanet Dergisi, Kasım 1991, Ank, sa:11, s.55.

tanımanın gerektiği kanaatindeyiz. Bu hizmet birimleri ve görevlerini kısaca şu şekilde sıralayabiliriz.

I. Merkez Teşkilat

1. Diyanet İşleri Başkanı

Kurumun en üst seviyede yetkili ve sorumlusudur. Din hizmetlerini yürüten resmi kurumların (cami, mescit, Kur'an kursları, müftülük v.s.) devlete ve kamuya karşı temsilcilik görevi yapar. ²²

2. Başkan Yardımcıları

D.İ.B.'nin genel idari işlerinin yürütülmesini başkan adına yürüten birimlerdir. ²³

3. Din İşleri Yüksek Kurulu

Başkanlığın en yüksek karar ve danışma organıdır. 1 Başkan, 15 üye ve yeter sayıda uzmandan oluşur. Başkanlığın ana hizmet politikasını tesbit eder. Dinî soruları cevaplandırır. Dinî konularda inceleme ve araştırmalar yapar. Başkanlıkça bastırılacak eserlerin basımına karar verir. ²⁴

4. Mushafları İnceleme Kurulu

Başkanlık veya çeşitli kişi ve özel kuruluşlarca bastırılacak olan mushafları inceleyerek hatasız basılmasını sağlar. Konu ile ilgili ilmi incelemeler yapar. ²⁵

5. Teftiş Kurulu Başkanlığı

D.İ.B. teşkilatının hizmet ve faaliyetleriyle ilgili her türlü denetleme, inceleme ve soruşturma işlerini yürütür. ²⁶

²² T.C. Başbakanlık, D.İ.B., Ank. 1993, s.17.

²³ T.C. Başbakanlık, a.g.e., s.17.

²⁴ T.C. Başbakanlık, a.g.e., s.17.

²⁵ T.C. Başbakanlık, a.g.e., s.17.

²⁶ T.C. Başbakanlık, a.g.e., s.17.

6. Hukuk Müşavirliği

Hukuki konuları inceler ve görüş bildirir. İdari davalarda Başkanlığı temsil eder. ²⁷

7. Araştırma Planlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı

Başkanlığın ana hizmet politikasının ve planlarının hazırlanmasını sağlar. Başkanlığın yıllık çalışma programlarını hazırlar ve uygulanmasını takip eder. Yönetim, denetim, eğitim, personel, malzeme haberleşme v.b. idari konularda uygulanan tekniklerin ve sistemlerin geliştirilmesi için inceleme ve araştırmalar yapar. Başkanlıkla ilgili bütün istatistikî bilgileri derler ve değerlendirir. Birimler arası koordinasyonu sağlar. Birim; Yönetimi Geliştirme İstatistik, Planlama ve Koordinasyon olmak üzere üç şube müdürlüğünden oluşmuştur. ²⁸

8. Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı

Toplumu din konusunda aydınlatmakla ilgili hizmetleri yürütür. Namaz vakitlerinin dinî günlerin ve gecelerin, kameri aybaşlarının doğru olarak tesbitini sağlar. Bu konuda ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapar. Birim; İrşad Hizmetleri, Din Hizmetleri, Vakit hesaplama olmak üzere üç şube müdürlüğünden oluşmuştur. ²⁹

9. Din Eğitim Dairesi Başkanlığı

Personelinin mesleki formasyonunu geliştirme ve hizmet verimini artırma amacıyla yıllık hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim planını hazırlar ve uygulanmasını sağlar. Kur'an kurslarının ve eğitim merkezlerinin açılışı, eğitim-öğretim ve yönetimi ile ilgili işleri yürütür ve din eğitimi programlarını geliştirir.

Birim; Din Eğitimi, Hizmet İçi Eğitimi, Program Geliştirme olmak üzere üç şube müdürlüğünden oluşmuştur. ³⁰

²⁷ T.C. Başbakanlık, a.g.e., s.17.

²⁸ T.C. Başbakanlık, a.g.e., s.18.

²⁹ T.C. Başbakanlık, a.g.e., s.18.

³⁰ T.C. Başbakanlık, a.g.e., s.18.

10. Hac Dairesi Başkanlığı

Hac ve Umre ibadetlerini yerine getirmek isteyen vatandaşların bu yolculuklarıyla ilgili her türlü iş ve işlemlerini yurt içinde ve yurt dışında planlar yürütür ve bu konuda ilgili kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapar.

Birim; Hac İşleri, Umre İşleri, Hac ve Rahberlik olmak üzere üç şube müdürlüğünden meydana gelmiştir. ³¹

11. Dinî Yayınlar Dairesi Başkanlığı

Sesli, görüntülü ve yazılı yayın yapmak suretiyle toplumu din konusunda aydınlatır. Dinle ilgili yayınları derler ve Başkanlığın Kütüphane işlerini yürütür.

Birim; Derleme ve Yayın, Süreli Yayınlar, Kütüphane olmak üzere üç şube müdürlüğünden oluşmuştur. ³²

12. Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı

Yurtdışındaki vatandaş ve soydaşlarımıza din hizmeti götürür ve hizmetlerle ilgili işleri yürütür. Yurtdışına gönderilecek personelin eğitimi için kurslar ve seminerler tertipler. Yurtdışından Başkanlık hizmetleriyle ilgili konularda temas ve incelemelerde bulunmak üzere gelen kişi, heyet ve gruplara rehberlik eder.

Birim; Dış İlişkiler, Yurtdışı Din Hizmetleri, Yurtdışı Eğitim ve Rehberlik olmak üzere üç şube Müdürlüğünden oluşmuştur. ³³

13. Personel Dairesi Başkanlığı

Başkanlığın insan gücü planlaması ve personel politikasıyla ilgili çalışmalarını yapar. Başkanlık personelinin atama, özlük, disiplin, sicil, emeklilik ve benzeri işlemlerini yürütür.

Birim; Personel Atama, Cami Personeli Atama, Kadro, Terfi ve İntibak, Sicil, Disiplin ve Değerlendirme, Personel Evrak ve Tahsis olmak üzere yedi şube müdürlüğünden oluşmuştur. ³⁴

³¹ T.C. Başbakanlık, a.g.e., s.18.

³² T.C. Başbakanlık, a.g.e., s.18.

³³ T.C. Başbakanlık, a.g.e., s.18.

³⁴ T.C. Başbakanlık, a.g.e., s.18.

14. İdari ve Mali İşler Dairesi Başkanlığı

Başkanlığın bütçe teklifini hazırlar, Başkanlık için gerekli olan araç, gereç ve donatım malzemesini sağlar, temizlik aydınlatma, ısıtma, yatırım, bakım, onarım, ve taşıma hizmetleriyle, Başkanlığın genel evrak ve arşiv işlerini ve mali işlemlerini yürütür.

Birim; İdari ve Sosyal İşler, Bütçe ve Mali İşler, Malzeme, Genel Evrak ve Arşiv, Teknik Hizmetler olmak üzere beş şube müdürlüğü ve Baş Tabiplikten oluşmuştur. ³⁵

15. Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü

Başkanlıkça basımına karar verilen eserlerin basım, yayın, satış, tanıtma, sevk ve dağıtımını sağlar. ³⁶

16. Bilgi İşlem Merkezi Müdürlüğü

Başkanlığın personel, hizmet ve faaliyetleri ile ilgili bilgilerinin bilgisayara yüklenmesini iş ve işlemlerin süratli ve sihatli bir şekilde yürütülmesini sağlar. ³⁷

17. Protokol Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü

Başkanlık makamının protokol işlerini, basın ve halkla ilişkilerini yürütür. ³⁸

18. Sivil Savunma Uzmanlığı

Başkanlığın savunma ve sivil savunma hizmetlerini yürütür. Bu konuda merkez görevlilerine görev ve bilgi verir. ³⁹

³⁵ T.C. Başbakanlık, a.g.e., s.19.

³⁶ T.C. Başbakanlık, a.g.e., s.19.

³⁷ T.C. Başbakanlık, a.g.e., s.19.

³⁸ T.C. Başbakanlık, a.g.e., s.19.

³⁹ T.C. Başbakanlık, a.g.e., s.19.

II. Taşra Teşkilatları

D.İ.B. taşra teşkilatı İl ve İlçe Müftülükleri ile Eğitim Merkezi Müdürlüklerinden oluşur.

Müftülükler; illerde İl Müftülüğü, ilçelerde İlçe Müftülüğü olarak teşkilatlanmıştır.

İl Müftülüklerinde bir İl Müftüsü ve buna bağlı olarak Müftü Yardımcısı, Vaiz, Şube Müdürü, Kur'an Kursları Müdürü, Murakıp Şefler, Memurlar, Kur'an Kursu Öğreticileri, İmam-Hatipler, Müezzin Kayyımlar ve çeşitli ünvanlarda diğer personel bulunmaktadır. İlçe Müftülüklerinde bir İlçe Müftüsü ve buna bağlı olarak Vaiz, Şef, Memur, Kur'an Kursu Öğreticisi, İmam-Hatip, Müezzin Kayyım ve çeşitli ünvanlarda diğer personel bulunmaktadır. ⁴⁰

İl ve İlçe Müftülüklerinin görevleri, bölgelerinde D.İ.B.'nı temsil etmektir. İl Müftüleri doğrudan doğruya D.İ.B.'na, İlçe Müftüleri ise İl Müftülüklerine bağlıdır. İl ve İlçe Müftüleri bölgelerindeki din hizmetlerini ve dinî müesseseleri yönetir. Din görevlilerinin hizmetlerini düzenleyip kontrol eder.

Eğitim Merkezi Müdürlükleri ise D.İ.B.'nın personelinin mesleki konularda eğitilerek daha kaliteli ve daha bilgili bir şekilde hizmet sunmalarını temin etmek için zaman zaman ihtiyaca göre programlar yaparak bu konuda faaliyetlerde bulunur. Bu kurumların bir eğitim Merkezi Müdürü, buna bağlı olarak öğretmen, uzman, şef, memur ve çeşitli ünvanlarda diğer personel bulunmaktadır. ⁴¹

III. Yurtdışı Teşkilatları

D.İ.B. yurtdışındaki Türk işçilerinin ve vatandaşlarının bulunduğu ülkelerde ve soydaşlarımızın bulunduğu bir çok ülkelerde T.C. Büyükelçilikleri nezdinde Din Hizmetleri Müşavirlikleri, T.C. Başkonsoloslukları nezdinde de Din Hizmetleri Ateşelikleri şeklinde teşkilatlanmışlardır.

⁴⁰ T.C. Başbakanlık, a.g.e., s.19.

⁴¹ T.C. Başbakanlık, a.g.e., s.19.

Yurtdışı teşkilatında, Din Hizmetleri Müşaviri, Müşavir Yardımcısı, Din Hizmetleri Ateşesi, Ateşe Yardımcısı, İdari Ateşe ve Sosyal Yardımcı olmak üzere toplam 143 kadro mevcuttur. ⁴²

Ayrıca yurtdışında yurttaşlarımız tarafından açılan camilere geçici olarak gönderilen ve çeşitli ülkelerdeki vatandaşlarımızı dinî konularda aydınlatmak ve dinî ihtiyaçlarını karşılamak üzere görev yapan din görevlileri vardır.

⁴² T.C. Başbakanlık, a.g.e., s.19.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN FAALİYETLERİ

a. Eğitim Faaliyetleri

D.İ.B.'ndaki eğitim faaliyetlerine yönelik plan ve koordine DİN Eğitim Dairesi Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Bu birim her kademedeki Başkanlık personelinin mesleki formasyonunu geliştirme ve hizmet verimini artırma amacıyla, yıllık hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim planlarını hazırlar ve uygulanmasını sağlar. ¹

Başkanlığın eğitim hizmetlerini iki bölümde ele almak mümkündür.

Birinci bölümü kendi personelinin hizmet alanına yöneliktir. Personel eğitimi Diyanet'in kendi iç bünyesinde oluşturduğu genelgeler çerçevesinde ele alındığı gibi "Başkanlık taşra teşkilatında görev yapan personelin, özellikle cami görevlilerinin, idari ve mesleki konularda eğitilerek yetiştirilmesi, topluma götürülen hizmetlerin kalitesinin yükseltilmesi, hizmet birliğinin etkinliğinin geliştirilmesi, personelin mesleki niteliğinin ve veriminin artırılması amacıyla, hizmet öncesinde ve hizmet içinde eğitilmesi Başkanlığımızca gerekli ve yararlı görülmektedir." ² Personelini gerek merkezde gerekse taşradaki birimleri aracılığı ile toplumsal ihtiyaçların ortaya koyduğu yeni dinî konulardaki problemleri aşma noktasındaki bilgi ve beceri niteliğine kavuşturulmaları amaçlanmaktadır.

Başkanlık bu konudaki faaliyetlerini bütün İl ve İlçe müftülükleri veya sayıları sekizi bulan eğitim merkezlerinde yürütmektedir. ³

İkinci bölümü ise toplumun din eğitimi alanına yöneliktir.

Bütün büyük dinlerde olduğu gibi İslâmiyette de ibadet yapmak için özel yerler vardır. Bunlar cami ve mescitlerdir. Cami ve mescitler müslümanlar için ibadet yerleri olduğu gibi aynı zamanda din eğitiminin ve öğretiminin yapıldığı önemli merkezlerdir. Hatta daha önceleri cami

¹ T.C. Başbakanlık, a.g.e., s.20.

² D.İ.B. Genelgesi, Ank. 1995, s.51.

³ A.P.K. İstatistik Verileri, Ank. 1993, s.80.

ve mescitler her türlü (pozitif) bilimlerin de yapıldığı birer kurumdular. Cami ve mescitler günümüzde artık sadece din eğitimi ve ibadethane olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Fertlerin düşünüş ve algılayış biçimi aynı olmadığı gibi dinî bilgilerin edinildiği bir kurum olarak camilerin fonksiyonu da her nesilde benzer olmamaktadır. Cami görevlilerinin tutumuna göre farklılık kazanabilmektedir. Fertler dinî bilgilerini aileden ve bilahare camiden almaktadırlar. Dinî sosyalleşmenin henüz başlangıcında bulunan yeni neslin din eğitimi kendinden önceki aile ortamı ve cami vasıtasıyla katılmaktadır. Bu sebeple cami vasıtasıyla topluma aktarılan dinî eğitimin kalitesiyle, sosyal yaşayış ve dünya hayatı karşısında fertlerin tutumu arasındaki ilişkinin biçimlenmesinde din görevlilerinin tesiri önemlidir. ⁴

Toplumumuzun din eğitimi konusundaki cami ve mescitlerin önem ve yerine kısaca değindikten sonra Başkanlığın bu konudaki faaliyetlerine değinmemiz gereklidir.

D.İ.B. toplumun dinî konularda bilgilendirmeye yönelik çalışmalarında cami ve mescitleri önemli birer müessese olarak görmüştür. Ayrıca Kur'an Kursları ve Milli Eğitim Bakanlığı ile bir takım koordinasyonlar sağlayarak din eğitimi üzerine ihtisas yapan (İmam-Hatip Liseleri, İlahiyat Yüksek Okulları gibi) kurumlarını faaliyete sokma çabaları içerisinde olduğu ve yine dinî yayınlar aracılığı ile ve çeşitli özel gün ve gecelerde konferans, panel v.s. toplantılar yaparak dinî konularda toplumu bilgilendirme yönünde faaliyetler içinde olduğu Başkanlığın faaliyet raporlarından anlaşılmaktadır.

D.İ.B.'nin gerek kendi personeline ve gerekse topluma yönelik eğitim faaliyetlerinin belirlenen düzeye, daha net bir ifadeyle toplumsal değişimin hızına ayak uydurabilmesi için ne gibi faaliyetlerde bulunduğunu irdelemek gerektiği kanaatindeyiz.

Personel sayısı 90 bini aşan D.İ.B.'nin kendi personelinin eğitimine vereceği önemin ve böylece gelişen toplumun ihtiyaçlarına cevap vermede atacağı adımın önemi de ortadadır.

⁴ Bkz. USTA Niyazi, Sosyal Hareketlilik ve Din İlişkisi, Erzurum 1992, (Basılmamış Doktora Tezi) s.166-178.

Hizmet içi programlarını, gelişen yeni metod ve bilgilerle zenginleştirerek, bu alandaki çalışmalarını tüm personelinin kapsayacak biçimde artırması gerekir. ⁵

Asrımız tanıtımın zirveye ulaştığı yani, göze kulağa ve düşünceye pratik yoldan hitab edenlerin dah kestirme sonuç aldığı, toplumu yönlendirme ve kamuoyu oluşturmada daha etkili olduğu bir dönemdir. Medya buna örnektir.

Hizmet içi eğitim kurslarında görevlilerin meslekleri icabı olmaları gereken sosyal bilimlerin çeşitli dalları itibariyle hiç bir eğitim almadıkları söylenebilir. Örneğin psikoloji, sosyoloji v.s. Belki bu eksiğin veya ihtiyacın doğurduğu bir saikle iki yıllık ilahiyat yüksek okulları açılmıştır.

Ülkemizde her yıl yaklaşık 250 civarında yeni Kur'an kursu hizmete açılmaktadır. 1979'da sayıları 2610 olan Kur'an kursları 1995 yılı itibariyle 6000'e ulaşmıştır. Bu kurslarda yaklaşık 220 bin civarında öğrenci eğitim görmektedir. ⁶

Kur'an Kursların da eğitim gören bu öğrenciler teknolojinin getirdiği imkanlarla yeni eğitim öğretim metodları uygulanarak az zamanda daha çok mesafe alınabileceğinin yolları aranabilir. Dinî bilgiler yanında sosyal hayata intibaklarını kolaylaştırıcı davranış bilgilerini kazanmaları açısından imkanlar hazırlanmasının başarı açısından faydalı olduğu bir gerçektir.

Gerek yurt içinde gerek yurtdışında din hizmetleri sunan D.İ.B. personeline yönelik yabancı dil eğitimi gibi bir takım çalışmalar başlatmış olsa bile bunlar yeterli bir seviyeye ulaşmamıştır. Bunun sebebi ise hem din görevlilerinin ilgisizliği hemde D.İ.B.'nin bu konuda fazla duyarlı davranmadığından kaynaklanmaktadır.

Özellikle yurtdışında görevlendirilen din görevlilerinin gittikleri ülkelerin dillerini bilmedikleri son günlerde siyasi çevrelerin eleştirilerine hedef olmuştur.

Ayrıca bazı İslâm ülkelerinde ortaya çıkan ve yaygınlaşan İslâmi görüntülü bazı fıkri cereyanlar bir müddet sonra ülkemiz insanını da

⁵ DOĞAN İsmail, Din Eğitimi Dergisi, Ank. Eylül 1989, s.116.

⁶ D.İ.B., A.P.K. İstatistiği, Ank. 1995. s.95.

etkilemektedir. Bu gelişmeleri de yakından ve kaynağından takip etmek ve toplumu bu noktada bilgilendirmekte D.İ.B.'nin asli görevleri arasında olması gerektiği kanaatindeyiz.

Başkanlığın din eğitimi alanındaki faaliyetlerini ele aldığımız ve bu noktadaki eleştirilerimizden sonra ikinci konuda dinî irşad faaliyetlerine değineceğiz.

b. İrşad Faaliyetleri

D.İ.B.'nin irşad faaliyetlerine değinmeden önce eğitim faaliyetiyle irşad faaliyetleri arasındaki farkı açıklamamızın konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağı kanaatindeyiz. Yukarıda da izah ettiğimiz gibi eğitim faaliyeti genelde mesleki bilgiler ağırlıklı olmak üzere ya mevcut görevlilere yönelik ya da görev öncesi aday görevlilere yönelik bir faaliyettir. Daha uzun zamanı kapsar ve periyodik zaman içerisinde yapılan bir hizmettir.

İrşad faaliyeti ise görevliler aracılığı ile topluma yönelik dinî ve ahlaki konular ağırlıklı olmak üzere genelde cami mescit v.s. yerlerde gösterilen faaliyetlerdir. Başkanlığın önceden belirlediği konular ışığında va'z ve hutbelerle toplumu bilgilendirme metodudur. İrşad faaliyetleri Başkanlığın en önemli hizmetlerinden biridir. Bu hizmetler Başkanlığın hemen hemen her yıl değişik zamanlarda ve değişik mekanlarda kısa süreli programlar düzenleyerek kendi iç bünyesinde yayınladığı genelgelere göre yurdun çeşitli yerlerinde müftülükler aracılığı ile çeşitli programlar oluşturulmaktadır. Buna göre;

a. Her il ve ilçe mülki amirinin onayı ile müftünün başkanlığından en az üç en çok beş üyeden teşekkül edecek "irşad kurulu" oluşturulacaktır. ⁷

b. İl ve ilçelerde kurulan va'z ve irşad kurulunca yılda her üçer ay aralıklarla dört dönem olmak üzere programlar hazırlanacaktır. Bu programlarda kasaba ve köylere yer verilecek, ayrıca Ramazan ayı için özel program uygulanacaktır. ⁸

⁷ D.İ.B. Genelgesi, Ank. 1995/1, s.9.

⁸ D.İ.B. Genelgesi, Ank. 1995/1, s.9.

c. İrşad kurulları hangi vaizin hangi ilçede ne kadar süre ile görev yapacağını ve hangi camide hangi konularda va'z edeceğini belirleyecek ve hazırlanan program müftülüklerce takip edilecek ve söz konusu programlar hazırlanırken merkezi selatin (Namaz kılınan) camilerin durumları dikkate alınacaktır. ⁹

d. İl ve ilçe vaizleri C. Savcılığınca gösterilecek ihtiyaca göre ceza ve tutuk evleri ile çocuk ıslah evleri ücret karşılığı ders verecekler ayrıca hastahane, huzurevi ve benzeri yerlerdeki hasta ve yaşlıları mümkünse bir heyet halinde belirli aralıklarla ve uygun zamanlarda ziyaret edeceklerdir. Bu hizmetlere ilaveten vaizler davet halinde öğrenci yurtları ve toplu iş yerlerinde ilgili müftünün bilgisi dahilinde konferanslar vereceklerdir. ¹⁰

Va'z ve irşad ekiplerinin oluşturulması konusundaki bilgilerin yanında va'z ve irşad konularından da yine resmi genelge doğrultusunda ki ana başlıklardan bir kaç örnek vermemiz konunun bütünlüğü açısından faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Hutbe, va'z, konferans ve seminerlerde dinî bütünlüğü, milli birlik ve beraberliği güçlendirecek konulara ağırlık verilecektir. Va'z ve hutbelerde dinî, ilmi ve ahlaki konularda toplumun bilgi ve kültürünün artırılması hedef alınacak, fitne, tefrika ve bölücülüğün kötülüğü, sevgi, acıma duygusu ve suçları bağışlama hasletlerinin fazileti, akraba, komşu ve insan hakları, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın önemi, yurt kalkınmamıza yardımcı olacak ve milli bütünlüğümüzü pekiştirecek konulara yer verilecektir. ¹¹

Va'z ve hutbelerde siyaset ve şahsiyet yapmaktan kaçınılacak, konu bütünlüğü sağlanacak, iç ve dış politik konulara kesinlikle girilmeyecektir. Çeşitli basın ve yayın kuruluşlarında izinsiz konuşma, demeç ve benzeri faaliyetlerde bulunulamayacaktır. ¹²

D.İ.B.'nın irşad faaliyetlerini düzenleyen iç genelgede belirtildiği şekilde yapılan programların en üst birimi olan merkez teşkilat bünyesinde çalışan Din İşleri Yüksek Kurulu olduğunu daha önceki

⁹ D.İ.B. Genelgesi, Ank. 1995/1, s.9.

¹⁰ D.İ.B. Genelgesi, Ank. 1995/1, s.9

¹¹ D.İ.B. Genelgesi, Ank. 1995/1, s.10-11.

¹² D.İ.B. Genelgesi, Ank. 1995/1, s.12.

konularımızda belirtmiştik. Konumuza Din İşleri Yüksek Kurulu'nun toplumun dinî konulardaki bilgilendirilmesine yönelik faaliyetlerindende kısaca bahsetmemiz gerektiği kanaatindeyiz.

D.İ.Y.K., toplumumuzda meydana gelen kültürel, ekonomik, siyasi ve teknolojik gelişmelere karşı dinî konuları aydınlatma yönünde ki çalışmaları ve sorulan dinî soruların konularını kısaca şu şekilde sıralayabiliriz.

Dinî nikah

İki bayram arasındaki nikah

Kardeş çocuklarının birbirleriyle evlenmesi

Süt akrabalığı

Başlık ve Mihir

Boşanma

Kâr haddi

Taksitle satış

Vadesinden ödenmeyen borç

Vakıf mallarının alınıp satılması

Gebeliğin önlenmesinin ve gebeliğe son vermenin hükmü

Tüp bebek

Evlatlık

Yaşlılık maaşı

Bağ-Kur

Sun-ı Tohumlama

İpek Böceği

Vakit geçirmek için oyun oynamak

Piyango

Kur'a çekmek

Ülû'l emr'e itaat

Peruk takmak

Komisyonculuk ücreti

Kira

Salyangoz satışı

Oyuncak bebekler

Dinen caiz olmayan bir iş yapılmak üzere binasını kiraya vermek
 Haram ile tedavi
 Bosna-Hersek'te kütraj meselesi
 Başörtüsü
 Tıbbi müdahalelerle gebeliğin sağlanması
 Organ nakli
 Borsa (Hisse Senedi)
 Finans kurumları
 Para bozdurma
 Faiz
 Vergi zekat yerine geçermi? ¹³

Yukarıda kısaca sıralamaya çalıştığımız ve toplumumuzun dinî açıdan kafasını kurcalayan sorular genel olarak D.İ.Y.K. tarafından cevaplanmış ve toplumdan gelen her türlü dinî konulara çeşitli iletişim araçları vasıtasıyla cevaplar verilmektedir. ¹⁴

Çalışmamız esnasında D.İ.Y.K. üyeleriyle yaptığımız söyleşiler esnasında kurul üyelerine daha çok vatandaşlardan mektup veya telefon aracılığıyla sorular yöneltildiği ve her soruya mektup veya telefonla cevap verildiğini belirtmişlerdi. Yine bu çalışmamız esnasında tesbit ettiğimiz ve önemli olduğunu düşündüğümüz kurul üyelerinin tümünün sadece dinî ilimler tahsil ettiklerini bir ekonomistin bir sosyoloğun bir psikoloğun ve bir tıbbiyecinin olmayışı kurulun branş itibarıyla noksanlığı olduğunu ve bu branş alanlarından mutlaka bu kurulda birer uzmanın bulundurulması gerektiği kanaatindeyiz.

İrşad programları hususunda dikkate alınması gereken diğer bir önemli konuda, İslâm'ın gelişmesine engel olmak için, İslâmî olmayan bazı görüş ve fikirler İslâmî olarak müslümanlar arasında benimsenmiş, örf, adet ve gelenek olarak yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir. ¹⁵

Bu konuların İslâm'dan ayıklanarak toplumu bu noktada bilgilendirmek de yine irşad programının ağırlık noktası olmalıdır.

¹³ D.İ.Y.K. Fetvaları Arşiv Belgeleri, Ank., s.13-58.

¹⁴ Daha geniş bilgi için b.k.z. D.İ.Y.K. Fetvaları belgeleri.

¹⁵ BUYRUKÇU Ramazan, Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü, Ank. 1995, s.177.

c. Yayın Faaliyetleri

Teknolojik gelişmeler, özellikle telekomünikasyon (iletişim) sahasında ilerlemeler dünyamızı hayli küçültmüştür. Kültürler arası etkileşim sınır ve engel tanımaz bir hale gelmiştir. Her geçen gün yeni fıkri cereyanlar ülkemiz insanının zihnine yeni yeni sorular açmış ve bu soruların cevaplanmasında yayın faaliyetlerinin önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Basılı dinî yayın toplumu din konusunda aydınlatmanın önemli bir diğer vasıtasıdır.

Daha önceki konularımızda da belirttiğimiz gibi D.İ.B.'nin teşkilat ve vazifesini ortaya koyan kanunda, Diyanetin din konusunda toplumu aydınlatmak gibi bir görevi vardır. İşte bu konuda yayın faaliyetleride bu görevini yerine getirmede önemli bir araç olarak kullanılmaktadır.

Yayın faaliyetini yürütmek için ilk defa 2 temmuz 1951 yılında kabul edilen ve 9 Temmuz 1951 tarihli resmi gazetede yayınlanarak 5806 sayılı Dinî Yayınlar Döner Sermayesi Hakkında Kanun ¹⁶ la D.İ.B. "Dinî yayınlar döner sermayesi" kuruldu.

Bu konuyla ilgili çalışmalara değişen şartlara uyum sağlayabilme açısından, bu kanun en son 1990 yılında yürürlüğe girmiş olan "Diyanet İşleri Başkanlığı Dinî Yayınlar Döner Sermaye İşletmesi Yönetmeliği ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayın Yönetmeliği ¹⁷ dir. Bu kanun maddelerinin D.İ.B. Dinî yayınlar Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü'nce yürütülen dinî yayın işleri ile ilgili her türlü idari ve mali esasları düzenlemek ve din konusunda toplumu aydınlatma amacıyla Başkanlıkça yapılacak yazılı, sesli ve görüntülü yayınların hazırlanması, incelenmesi, değerlendirilmesi ve basılması ile ilgili esas ve usulleri belirlemek amacıyla çıkarılmıştır.

Başkanlığın yayın faaliyetleri ile ilgili görev ve yasal durumu hakkında kısaca bilgi verdikten sonra kısaca yayın türleri ve çalışma biçimleri hakkındaki duruma bakmamız gerekir.

D.İ.B. Yayın faaliyetlerini Dinî Yayınlar Dairesi Başkanlığı yürütmektedir. Yayın faaliyetleri bu birim içerisinde Yayın Kurulu

¹⁶ Resmi Gazete, 9 temmuz 1951/7853, "D.İ.B. Döner Sermayesi Yönetmeliğini Yürürlüğe Koyan Bakanlar Kurulu Kararı."

¹⁷ Resmi Gazete, 19 Ağustos 1990-20610.

adında bir kurul tarafından yayınlanacak eserlerin yayınlanmasına çeşitli tetkik ve incelemelerden sonra karar verir. Başkanlığın süreli yayınları da Diyanet İlmi Dergi, Diyanet Aylık Dergi ve Diyanet Çocuk Dergisi'dir. Bu yayınlar muhteva açısından genelde D.İ.B. personeline hitab etmektedir. Konu itibarıyla teşkilatla ilgili mahalli haberler, çeşitli dinî konular, bölgelerin özellik ve güzellikleriyle ilgili konular, hurafe ve batıl inançlar, ayrıca çeşitli milli ve dinî eserler, dikkat çeken dinî adet ve geleneklerimiz, dinî hikayeler, ölen Ya da yaşayan din bilginleri ve tarihi kahramanları tanıtıcı konular içermektedir. ¹⁸

Bu konular genelde D.İ.B. merkez ve taşrada çalışan görevliler tarafından hazırlanmaktadır. Okuyucuları da yine %99'u teşkilat çalışanlarıdır. Bununla beraber dinî, milli ve sosyal muhtevalı, basılı, sesli ve görüntülü yayınlar da Başkanlık tarafından hazırlanıp okuyucularına hizmet vermektedir.

Bu yayınlar okuyucularına il ve ilçe müftülükleri aracılığı ile iletilmektedir.

Yayın faaliyetleri yanında kütüphanecilikle de halka hizmet veren Diyanet bu hizmetini bazı müftülükler bünyesinde Ya da müftülüklerin kontrolü altında bulunan cami külliyelerinde oluşturdukları binalarda sürdürmektedir.

Günümüzde gelişen teknolojinin imkanlarından faydalanılarak yayın alanında çok süratli gelişmeler meydana gelmektedir. Özellikle sesli ve görüntülü yayınların toplumlar üzerindeki etkilerini inkar etmek mümkün değildir.

D.İ.B. bu konuda bir takım faaliyetler başlatmıştır. Örneğin çeşitli konularda görüntülü ve sesli olmak üzere va'z ve pratik ibadetlerle ilgili programlar düzenlemiştir. Ayrıca özel TV kanalı kurma teşebbüsleri başlamıştır. Fakat bu konuda Diyanet İşleri Başkanı M. Nuri YILMAZ yasal engellerin olduğunu belirtmektedir. ¹⁹

Bu gibi faaliyetlerin gecikmesi son zamanlarda ortaya çıkan ve dinî muhtevalı olduğunu belirten ancak gerçekte hurafelerden ibaret bir

¹⁸ T.C. Başbakanlık D.İ.B., Ank. 1995, s. 54.

¹⁹ Yeni Asya Gazetesi, 07.10.1992, s.1, süt:6/8.

çok yayın toplumu yanlış yönlendirmektedir. Bunlara engel olmak ve dinin aslını topluma öğretmek D.İ.B.'nin görevleri arasındadır.

d. Vakıf Faaliyetleri

Türkiye Diyanet Vakfı Ankara 11'inci noterliğinde düzenlenen 13 Mart 1975 gün ve 9125 yevmiye nolu senetle kurulmuş ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce Resmi Gazetenin 8 Mayıs 1975 gün ve 15230 sayılı nüshasının 15'inci sayfasında ilan edilmiştir. ²⁰

Bu şekilde resmi hüvviyetini alan Diyanet Vakfının kuruluş amacı ise: "İslâm dininin gerçek yönleriyle tanıtılmasında, toplumun din konusunda aydınlatılmasında D.İ.B.'na yardımcı ve destek olmak, gereken yerlerde cami yapıp donatmak, fakir hastalar için tedavi merkezleri açıp işletmek, zekât, fitre gibi vatandaşlarımız tarafından yapılacak mali yardımları şartlarına uygun olarak toplumdaki ihtiyaç sahiplerine intikal ettirerek sosyal yardım ve hizmeti geliştirmektir." ²¹ şeklinde ifade edilmiştir.

Diyanet Vakfı'nın kuruluş gayesi her ne kadar belirli bir çerçeveye sınırlandırılmış ise de, faaliyet alanını bu çerçeve dışına çıkarak daha yaygın bir alana taşımıştır. Vakfın çıkarmış olduğu faaliyet raporlarına baktığımızda bu nokta açıkca ortaya çıkıyor. Özellikle hizmet alanını 1985 yılından sonra daha yaygınlaştırdığı dikkat çekmektedir. Vakıf merkez ve 700 civarındaki şubesiyle fakir, muhtaç, yolda kalmış, hasta, sakat ve felakete maruz kalmış herkese yardım elini uzatmakta eğitim, kültür ve sağlık hizmetlerinden, yurtdışındaki vatandaşların ibadet ve yayın ihtiyaçlarına kadar karşılaştığı her talebe cevap vermeye çalışmaktadır. Vakıf yapmış olduğu bu sosyal yardımlar yanında medeniyetimizin korunmasına, kültür değerlerimizin tanıtılıp yayılmasına yardımcı olmak amacıyla hizmetler de vermektedir. Kurslara okullara yaptığı katkılar yanında orta öğretim ve yüksek öğretime devam eden yaklaşık beş bin öğrenciye karşılıksız olarak burs vermektedir. Ayrıca yurtdışında master ve doktora eğitimi yapan öğrencilere sağladığı

²⁰ TARHANLI, a.g.e., s.142.

²¹ Türkiye Diyanet Vakfı Faaliyet Raporu, Ank. 1988, s.9.

eğitim bursları ve D.İ.B. hizmet içi eğitim çalışmalarına, özellikle kendisine personel yetiştiren İlahiyat Fakültelerinde okuyan öğrencilerin daha iyi imkanlarda eğitim yapmalarını, beslenme ve barınma ihtiyaçlarına yönelik faaliyetleri de yürütülmektedir. ²²

Türkiye Diyanet Vakfı sesli ve basılı yayınları, çeşitli illerdeki yayınevleri aracılığı ile açtığı dinî yayınlar fuarları yanında kütüphanelere, okullara, cezaevlerine, yurtdışındaki vatandaşlarımıza hibe ettiği her türlü yayınlarla kültür hayatımızda da önemli hizmetler sunmaktadır. Özellikle Vakfın gelecek nesillere en kıymetli armağanı olacağına inandığımız ve yıllardan beri eksikliğini hissettiğimiz ve nihayetinde başarılan İslâm Ansiklopedisi gibi önemli bir eseri kültür hayatımıza kazandırmıştır. ²³ Bu Ansiklopedi çeşitli bilim adamlarının katkılarıyla hazırlanıp, organizesi Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yapılmaktadır.

Vakıf mal varlığını arttırmak gayesiyle daha önceden kurulan sermayesinin % 97'si Vakfa ait olan, inşaat, ihracat, ithalat, ticaret ve turizm alanlarında faaliyet gösteren GİNTAŞ A.Ş. ile Türkiye Diyanet Vakfı Taşımacılık İşletmesi, Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Vakıf Yayınları İşletmesi faaliyetlerini sürdürmektedir.

Ayrıca Suudi Arabistan Toplu Taşıma Şirketi (SAPTCO) Kuveyt Türk Evkaf Finans kurumu A.Ş. gibi yurtdışındaki ticari kuruluşlarla da ortaklıklar yapmıştır. ²⁴

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız Türkiye Diyanet Vakfı'nın topluma yönelik hizmetlerinin idaresi Vakıf Mütevelli Heyeti (Bir Başkan dört üye) tarafından yapılmakta olup personelinin büyük çoğunluğu D.İ.B. 'na aittir. ²⁵ Aslında bu yapının sakıncaları ortadadır. Çünkü herhangi bir nedenden dolayı ortaya çıkacak bir olumsuz durumu hangi esaslara göre ve ne tür hukuk uygulanarak çözümleneceği kargaşaya yol açar. Çünkü Vakıflar özel bir hukuki yapıyla faaliyetlerini yürütür. Çalışan personel ise kamu personel hukukuna tabidir. Türkiye

²² Türkiye Diyanet Vakfı Faaliyet Raporu, Ank. 1988, s.11.

²³ Türkiye Diyanet Vakfı Faaliyet Raporu, Ank. 1988, s.11.

²⁴ Türkiye Diyanet Vakfı Faaliyet Raporu, Ank. 1988, s.35.

²⁵ Vakıf Faaliyet Bildirgesi, Ank. 1995.

Diyanet Vakfı bir takım olumsuzluklara rağmen D.İ.B.'nin en yaygın ve en zengin hizmet alanlarına sahip olduğunu da söylemek mümkündür.

e. Yurtdışı Faaliyetleri

Diyanetin yurtdışı faaliyetlerinden bahsetmeden önce özellikle yurtdışında yaşayan vatandaş ve soydaşlarımızın durumlarına genel anlamda bakmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

2. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da yaşayan sanayi hareketi sonucu başta Almanya, Fransa olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinin işçi talep etmesi üzerine, ülkemizden de çalışmak ve daha fazla kazanç elde etmek üzere 1960'lı yıllarda Avrupa ülkelerine yapılan işgücü transferi, 1973 yılı sonlarına kadar artan bir hızla devam etmiştir. Bugün sayıları 3 milyonun üzerine çıkmıştır. ²⁶

Başlangıçta mahalli halk tarafından büyük bir hüsnü kabul gören bu vatandaşlarımız bir kaç yıllığına gittikleri Avrupa ülkelerinde daha iyi bir iş ve çalışma ortamı bulunca geri dönmeyip sürekli kalmaya karar vermişler. Bunlar Türkiye'de ki ailelerini de yanlarına alarak Avrupada bir Türk azınlığı oluşturmuşlardır.

Büyük çoğunluğu genç yaş kuşağından oluşan ve kırsal kesimden gelmiş bu vatandaşlarımızın gittikleri ülkenin dinine, diline, kültürüne ve sosyal yaşayışına yabancı olması sebebiyle karşılaştıkları yeni durumlar bu vatandaşlarımız için değişik problemler meydana getirmiştir. Din konusu da şüphesiz bu problemlerin başında yer alır.

Çok hazırlıksız olarak kendilerini yabancı bir ortamda bulan bu vatandaşlarımızın ilk 10 yıl içinde bulundukları ülkede tam bir mahrumiyet ve fetret dönemi yaşadıkları bir gerçektir. Temiz, duygulu, gelenek ve göreneklerine bağlı bu vatandaşlarımız din konusundaki noksanlıklarını kendi kendilerine gidermeye çalışarak manevi yönden kendilerini tatmin etmeye çalışmışlardır. Ehil olmayan ve bir takım ard niyetli çevrelerin dinî telkinlerine maruz kalarak problemlerinin her geçen gün daha da büyüdüğünü görmüşlerdir.

Bilindiği gibi sosyolojik ve psikolojik açıdan dine duyulan ihtiyacın giderilmesi kaçınılmazdır.

²⁶ Başbakanlık D.İ.B. Yurtdışı Hizmetleri, Ank. 1995, s.43.

Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımız bulundukları şehir ve kasabalarda mescit bulma faaliyetlerine girerek ya kurdukları dernek binasının bir odasını tahsis ederek veya ayrı bir bina kiralamak suretiyle dinî ihtiyaçlarını gidermeye çalışarak zamanla bu binaları ibadethâne haline getirdikleri görülmektedir. Başlangıçta ihtiyaca cevap veren bu binalar zamanla mülkiyeti vatandaşlar tarafından alınarak camiye dönüştürülmüştür. Cami, mescid edinme faaliyetinde görülen bu gelişmeye paralel olarak resmi din görevlisi talebi de doğmuş ve bu talep gittikçe artmıştır. Halen toplam 948 cami ve mescitte Başkanlıkça gönderilen din görevlileri din hizmeti vermektedir. D.İ.B.'nce yurtdışına gönderilen personelin yıllara göre sayısal dağılım tablosu aşağıya çıkarılmıştır. ²⁷

YIL	SAYI	YIL	SAYI
1980	20	1986	430
1981	115	1987	479
1982	179	1988	576
1983	270	1989	628
1984	279	1990	607
1985	315	1991	791

Türk Cumhuriyetleri hariç diğer Avrupa ülkelerinde ki camilerin hemen hemen tamamı oradaki vatandaşlar tarafından yaptırılmıştır. Fakat organize ve teşvik Diyanet tarafından yapılmaktadır. Biraz önce de ifade ettiğimiz gibi Türk Cumhuriyetlerinde ki Cami yapım faaliyetlerinin hemen hemen tamamı Diyanet tarafından yapılmaktadır.

Ayrıca yurtdışı din hizmetlerinin en önemli bir kanadını da irşad ve eğitim programları oluşturmaktadır. Diyanet yurt içinde olduğu gibi yurtdışında ki vatandaşların da dinî yönden bilgilendirilme görevini sürekli ve geçici görevlileriyle sağlamaya çalışmaktadır. İrşad hizmetleri genelde camide va'az, hutbe, konferans ve ev sohbetleri şeklinde gerçekleşmektedir. İrşad programlarının en yoğun olduğu zaman

²⁷ Başbakanlık D.İ.B. Yurtdışı Hizmetleri Raporu, Ank. 1995, s.7.

Ramazan ayı ve önemli dinî gece ve günlerdedir. ²⁸ D.İ.B. yurtdışına gönderdiği din görevlilerini üç konumda göndermektedir. Din Müşavirliği, Din Ateşeliği ve Din Görevliliği'dir. Bu görevlilerin görev süreleri 2 ila 6 yıl arasındadır. Ayrıca zaman zaman irşad için geçici görevliler de gönderilmektedir. Bu görevlilerin görev süreleri aylıktır. Başkanlığın yurtdışına gönderdiği görevlilerine ciddi anlamda gidecekleri ülkenin dili, dinî ve kültürü hakkında herhangi bir eğitim programı vermemesi görevlileri bir hayli sıkıntılara sokmaktadır. Halbuki irşad görevi en mühim bir hizmettir. Bunu daha ciddi anlamda ele alıp yürütmek gereklidir.

Çünkü sosyal yaşayış ve dünya hayatı karşısında fertlerin tutumu arasındaki ilişkinin biçimlenmesinde din görevlilerinin tesiri önemli olmaktadır. ²⁹ Ayrıca yaklaşık üç milyona kavuşan yurtdışındaki vatandaş sayısının din eğitimi de ayrı bir sorun oluşturmuştur. Bilindiği gibi D.İ.B. yurtdışına ciddi anlamda 1980'li yıllardan sonra görevli göndermiştir. Daha önce gönderemeyişinin sebebi ise yasal engellerden dolaydır. İlk defa 1960'lı yıllarda yurtdışına giden vatandaşlar 1980'li yıllara kadar resmi din görevlisiyle muhatap olamamış, çeşitli dinî grup ve cemaatler bu boşluğu doldurmaya çalışmışlardır. D.İ.B. görevlileri aracılığıyla camilerde din eğitimi Kur'an öğretimi ve dinî bilgiler konusunda özellikle işçi çocuklarına yönelik hizmetler sunmaktadır. Ayrıca bu çocukların dinî milli ve ahlaki konularda yetiştirilmeleri amaçlanmaktadır. ³⁰

f. Hac Faaliyetleri

D.İ.B.'nin Hac organizasyonunu yürüten, bünyesinde Hac Dairesi Başkanlığı adında bir birim kurulmuştur. Bu birim Hac ve Umre ibadetlerini yerine getirmek isteyen vatandaşların bu yolculuklarıyla ilgili her türlü iş ve işlemlerini yurt içinde ve yurtdışında planlar ve yürütür.

²⁸ T.C. Başbakanlık D.İ.B., "D.İ.D.B." (Faaliyet Raporu), Ank. 1995, s.42.

²⁹ USTA, a.g.e. s.166.

³⁰ T.C. Başbakanlık D.İ.B. Yurtdışı Faaliyet Raporu, Ank. 1995, s.43.

Hac ibadeti İslâmın beş temel esaslarından biridir. Bu yüzden D.İ.B. kuruluşundan bu güne halkımızın bu ibadeti kolay ve bilinçli bir şekilde yerine getirebilmeleri açısından ilk defa 26.04.1979 gün ve 7/17439 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Hac ibadetinin her türlü organizasyonu D.İ.B.'na verilmiştir. ³¹ Bu kararname gereği Başkanlık ilk olarak 1979 hac organizesini gerçekleştirmiştir. Ancak 1988 yılında çıkarılan ve sözkonusu kararnamenin 3. maddesinde yapılan bir değişiklikle ilgili Bakanlıklar'dan oluşan Hac Komisyonu'nca uygun görülen (A) Grubu Seyahat Acentalarına da, Başkanlığın gözetim ve denetimi altında Hac seyahati düzenleme yetkisi verilmiştir. ³² 1979 yılından buyana yaklaşık 900.000 vatandaşımızın kutsal topraklara giderek Hac vazifelerini yapabilmeleri sağlanmıştır.

Hac ibadetinin 1979 yılında organizesinin Diyanete verilış sebebi bir takım siyasi ve ticari istismarları önlemek içindir. Hac organizasyonları daha önce ehil olan veya ehil olmayan bir takım sivil firmalar tarafından yapılmakta idi. Ancak bu firmalar hacı adaylarını rahat ve noksansız bir şekilde hac ibadetlerini yaptırmaktan yoksun oluşları, vatandaşlarımızın zaman zaman şikayetlerine yol açmıştı. Ayrıca çeşitli siyasi örgütler bu işi organize ederek amacının dışına çıkarmaya kadar vardırmıştı.

İşte bu gerekçelerin Hac organizasyonunun zamanın hükümeti tarafından Bakanlar Kurulu Kararı ile Diyanet'e verilmesine sebep olduğu çalışmalarımız esnasında yetkililerle yüz yüze olan görüşmelerimizde ifade edilmiştir. Dinî bir ibadetin tek elden yürütülmesinin eleştirilebileceği kaydıyla konuyla ilgili yetkililerin açıklamalarına bakıldığında konunun ciddiyeti açısından doğruluğunu söylememiz mümkündür.

Ayrıca Hac ibdetini organize eden bir çok sivil şirket ve kuruluşlar olmasına rağmen vatandaşlarımızın çoğunun D.İ.B. Hac organizasyonunu tercih ettikleri de düşüncemizin ne kadar haklı olduğunu ortaya koymaktadır.

³¹ Bakanlar Kurulu Kararı, Resmi Gazete, 12 Mayıs 1979/16635.

³² Bkz. Bakanlar Kurulu Kararı Resmi Gazete, 21 Aralık 1988/200 26-16.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN SOSYO-KÜLTÜREL ve POLİTİK GELİŞMELER İLE İLİŞKİSİ

A. Diyanet'in Sosyo-Kültürel ve Politik Yapıya Etkisi

Resmi bir kurum olan D.İ.B.'nin görevleri her ne kadar çeşitli kanun ve yönetmeliklerle sınırlı olsa bile, görülen o ki, daha ziyade toplumun dinî pratiklerini yönlendirmede etkili kurumdur. Ancak böyle bir kurumun toplumun sosyo-kültürel ve politik hayatında bir takım etkileri olması da tabii bir durumdur.

İnanç ve kültürel doku toplumsal yapının vazgeçilmez unsurlarıdır. Bu her iki unsuru da birbirinden ayırmak mümkün değildir. Aralarında mutlak bir ilişki vardır. Fakat aralarındaki bu ilişkinin yönünü tayin edilebilir, yani hangisinin diğerini etkilediğini genel bir hüküm halinde ortaya koyabilmek mümkün değildir. Çünkü inançlar sosyo-kültürel yapıda çeşitlilik gösterirler. ¹ Fakat din sosyo-kültürel yapı içerisinde en önemli bir şubedir. Bazı toplumalarda din ile sosyal yapı arasında dolaysız ve yakın bir ilişki vardır. ² Özellikle toplumumuzun her katmanında sosyo-kültürel yapıyla din arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Bu ilişkinin toplumsal yaşayış biçimi içerisinde farklı yorumlanması da doğal bir durumdur.

Şöyle ki, farklı gelir düzeyine sahip iki şahsın zenginlikle ilgili görüşleri farklı olacağı gibi, dinin zenginlik ve servet ile ilgili tariflerini de farklı biçimde anlayacaklardır. ³

Bu bir nevi sosyo-kültürel yapının fert üzerindeki dinî düşünces farklılığından kaynaklanmaktadır. Bizim asıl ortaya koymak istediğimiz konu dinin sosyo-kültürel yapıyla etkileşim halinde olduğu fikridir. Büyük ekseriyeti müslüman olan toplumumuzun değişen kültürel yapı içerisinde dinî inanış ve yaşayış pratiklerinde de bir takım farklılıklar söz konusudur. Din ile umumi hayat arasında hiç ihtilaf olmaz mı?

¹ KURTKAN, a.g.e. s.138.

² MARDİN Şerif, Din ve İdeoloji, İst. 1993, s.5.

³ USTA, a.g.e. s.17-18.

Elbette olur. Cemiyetin diğer kurumları arasında zaman zaman nasıl ihtilaflar çıkıyorsa, bunlardan biri olan din de diğer kurumlarla ihtilafa girebilir. Dinde de diğer sosyal organizasyonlarda olduğu gibi kendini yenileme ve geliştirme hususiyeti vardır.

Din bu uyuşmazlıklarda intibakı daima karşı taraftan beklemez veya kendisi uymak zorunda kalabilir. İftar vakti tatil yapıldığı veya dinî bayramların tatil edildiği gibi, askerin kış günü abdest alırken ayaklarını yıkayıp hasta olmasını önlemek üzere mes giyme usûlünün (Şeyhül İslâm Ebu's Suud Efendi tarafından) konması buna örnektir. ⁴

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı gibi din umumî hayat üzerinde mutlak bir etki gücüne sahiptir. Buna bağlı laik bir devlet yapısı içinde din işlerini organize eden resmi bir kurumun içinde bulunduğu toplumsal kurumlarca etki etmemesi veya tecrit edilmiş bir kurum olarak görülmesi sosyoloji biliminin gerçekleriyle bağdaşmaz. Çünkü toplumsal kurumlar her ne kadar ayrı olsalar bile direkt Ya da dolaylı yoldan birbirlerini etkilerler. Yaklaşık 90 bin civarında din görevlisi ile toplumun dinî hayatını yönlendirmeye çalışan Diyanet yurdumuzun en ücra köşesinde imamları, müftüleri v.s. görevlileriyle temsil edilmektedir. Bu görevlilerin topluma sadece dinî konularda değil, va'az ve hutbeleriyle güncel konularla ilgili bilgilendirme ve eğitime rolünü de üstlenmektedirler. Din görevlilerinin hutbe ve va'z konularına bakıldığında ağırlıklı olarak Türk kültürüne verilen önem hissedilmektedir.

Toplumda meydana gelen yeni bir takım durumlar karşısında toplumu bilgilendirme noktasında faaliyetler gösteren Diyanet, milli birlik ve beraberliği pekiştirme dirlik ve düzen içerisinde yaşama gibi konuları topluma devamlı şekilde telkin etmektedir. Ayrıca toplumumuza giren yabancı kültürlerin etkileri de tesbit edilerek zaman zaman toplumun dikkatini bu konuya çekmektedir.

Ayrıca resmi kurumların plan ve programları doğrultusunda toplumu yönlendirme noktasında din görevlileri aracılığı ile va'az ve hutbelerle bilgilendirirler. Örneğin Doğum kontrolü, Kızılay haftası, yerli malı kullanma, Orman Haftası, Kan bağıışı, organ nakli vs.

⁴ GÜNGÖR Erol, Türk Kültürü ve Milliyetçilik, İst. 1989, s. 183-184.

Hazırlanan bu hutbe konuları Türkiye'nin bütün cami ve mescitlerinde aynı günde görevliler tarafından okutturulmaktadır. Görüldüğü gibi resmi kurumların idaresini üstlenen siyasi iktidarların Diyanet üzerinde etkin bir yaptırım gücüne sahiptir. Bunun sebebi Diyanet'inde resmi bir kurum oluşudur. Diyanetin böyle bir yapılanma içerisinde olması örnek bir kurumun yapabileceği faaliyetleri yapmasına en büyük engel teşkil etmektedir. Zira gerçek anlamda özerk bir yapıya kavuşturulamamasından kaynaklanmaktadır.

Bütün bu olumsuz şartlar içerisinde olan Diyanet, toplumun değişen sosyal, kültürel ve ekonomik durumları karşısında yeni bir takım dinî ihtiyaçlarını cevaplama noktasında yeni yeni fikir ve görüşler ortaya koyamamıştır.

Örneğin yıllardan beri düşünülmüş fakat 1993 yılına kadar bir türlü toplanamayan Din Şûrası ancak toplanabilmiş ve toplumdaki değişen sosyal şartlar gözönüne alınarak din hizmetleri alanında yeni metodlar geliştirme planları yapılmıştır. Henüz plan aşamasında olan bu kararlar, toplumun bazı çevreleri ve siyasetçileri tarafından Diyanete karşı aşırı tepkilerde bulunmalarına neden olmuştur. Söz konusu kararlardan bir kaç örnek vermek yerinde olacaktır.

- Diyanete YÖK, TRT vb. kurumlarda olduğu gibi özerklik verilmesi
- Cezaevi, ıslahevi, hastane gibi yerlerde yapılan irşad hizmetlerinin yasal bir dayanağa kavuşturulması için çalışmalar yapılması
- İsteyenlerin resmi nikahlarının müftüler tarafından kıyılması
- Yeni İmam-Hatip liselerinin açılması
- Çalışanların Cuma namazı kılabilmeleri için mesai saatlerinde düzenleme yapılması
- D.İ.B.'nin Cumhurbaşkanlığı'na bağlanması
- Din görevliliğinin cazip hale getirilmesi için din görevlilerinin maddi durumlarının düzeltilmesi. ⁵

Ayrıca günümüz toplumunun gündemini oluşturan bazı konuların dinî yönden cevaplandırılması, "örneğin; vergi zekat yerine geçer mi? başlık ve mihir, kâr haddi, taksitli satış, gebeliğin önlenmesi, tüp bebek,

⁵ Cumhuriyet G., "Din Şûrası Kararları Tehlikeli", 23.12.1993, s.3, süt:1-6.

Bağ-Kur, sun-i tohumlama, piyango, kur'a çekmek, peruk takmak, Bosna-Hersek'te kürtağ meselesi, başörtüsü v.s." ile ilgili çalışmalar yapılması. ⁶

Yine Diyanet din hizmetleri veren personelini toplumu dinî yönden aydınlatma konusunda ihtiyaca göre ortaya çıkan sorunların cevaplandırılması ile ilgili belirli dönemlerde eğitim kursları düzenlemek ve daha doğru ve planlı hizmet vermeyi amaçlamaktadır. Topluma yönelik günün teknolojik imkanlarından yararlanarak dinî bilgilendirmede bu araçları kullanmayı ve dinî konularda faydalı gördüğü eserleri yayınlarak topluma din hizmeti sunmayı amaçlamaktadır.

Yukarıda sıralamaya çalıştığımız Din Şûrası kararlarının Diyanet için ne kadar önemli olduğu ve hatta asıl eleştirilmesi gerekirse bu konulardaki çalışmalarının geç kaldığı noktasıdır. Fakat görülen şu ki her ne kadar bazı ihtiyaçlar tesbit edilse bile henüz uygulama alanına geçilememiştir. bunun sebebi ise tamamen siyasi kurumların Diyanet üzerindeki baskılarından kaynaklanmaktadır.

Cumhuriyet'in ilk kuruluş yıllarından günümüze kadar geçen sürede mecliste Diyanetle ilgili konuların gündeme gelmesinde hiç bir siyasinin bu kurumun aleyhinde söz ve fikir beyan etmediğini, sadece idari yapısına yönelik ufak tefek eleştirilerde bulunduğunu görmekteyiz. Toplumumuzun dinî hassasiyetini bilen siyasiler bu konuda çok dikkatli davranmak zorunda kalmışlardır. Mesela 24 aralık 1946'da Mecliste ilk üzerinde durulan konulardan biride "din eğitimi" konusu olmuştur. Bu dönemde kurulan ilk siyasi parti olan C.H.P. (Cumhuriyet Halk Partisi) bile din ve laiklikle ilgili yorumunu gözden geçirerek daha yumuşak bir siyaset izlemek durumunda kalmıştır. ⁷

Din hizmetine veya müslümanların bu konudaki isteklerine sıcak bakmayan siyasilerin pek fazla uzun ömürlü olamadığı gibi dinî motif ve sloganları siyasetinde işleyen ve bu konuları devamlı ön plana çıkaran siyasilerin oylarının yükseldiğini de Türk siyasi tarihine bakıldığında görmemek mümkün değildir. Hatta İlhan ÖZAY Diyanet'in kuruluşunu

⁶ I. Din Şûrası Tabliğ ve Müzakereleri, Ank. 1995, s.699-705.

⁷ TARHANLI, a.g.e. s.23.

şu şekilde açıklamıştır: Cumhuriyet'in kurucuları toplumda din olgusunun fonksiyonunu bir devlet müessesisiyle kontrol etme düşüncesinden hareket ederek D.İ.B. kurmuşlardı.

ÖZAY'a göre din olgusu karşısında Cumhuriyet'in kurucularının pek fazla seçenekleri yoktu ve din olgusunu görmezlikten gelemezlerdi. Bu gerçeğe karşı karşıya geldiklerinden dolayı idare içinde bulunmakla beraber, mümkün merteye bağımsız ve etki altında kalmayacak bir yapıda olmasına özen gösterdikleri D.İ.B.'ni kurduklarını belirtmektedir.⁸

Cumhuriyetin kurucularının, toplumda dinin toplumsal rolünü mümkün olan en asgari seviyeye indirmek için bir manipilasyon hareketiyle bu rolü kontrol altında tutmak maksadıyla D.İ.B.'nin kurulduğu fikrini ÖZAY'la birlikte Sıddık Sami ONAR, Turhan FEYZİOĞLU, Nihat ERİM⁹ gibi siyasi simaların da paylaştığı görülmektedir. Ayrıca 1931'den beri Evkaf idaresi dinî personelin aylıklarının ödenmesini de üzerine aldı ve bu suretle D.İ.B.'na va'izleri atamak, onların hutbelerini denetlemek ve ara sıra bir şeriat sorunu üzerinde ictihatta bulunmaktan fazla pek az şey kaldı.¹⁰

1930'larda Türkiye'de laikleştirmenin baskısı cidden pek kuvvetli oldu. Her ne kadar rejim alenen Anti-İslâmi bir politikayı hiç bir zaman benimsememiş ise de, örgütlü İslâmiyetin iktidarına son vermek ve İslâmiyet'in Türk halkının zihninde ki gücünü kırmak arzusu açtı. Dinî eğitimin yasaklanması camilerin dünyevi amaçlara döndürülmesi hukukî ve toplumsal reformların öğretisini kuvvetlendirdi. Hızla büyümekte olan başkentte hiç bir yeni cami yapılmadı. En çok göze çarpan ve en sembolik olan şey İstanbul'daki büyük Ayasofya bazilika'sının kaderi oldu. Fatih Sultan Mehmet, Bizans'a karşı zarfı anında onu cami yapmıştı; Cumhuriyet onu müze haline getirdi.¹¹ Bugün Türk toplumunun ekserisi bu kararı dine karşı yönetimin bir vaziyet alış olarak kabul etmektedir.

⁸ ÖZAY İlhan, "Devlet İdari Rejim ve Yapısal Korunma" İst. 1993, s.167.

⁹ TARHANLI, a.g.e. s.168.

¹⁰ LEWIS Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ank. 1984, s.409.

¹¹ LEWIS, a.g.e. s.411-412.

Öyle görünüyor ki Cumhuriyet'in ilk kuruluşu sadece var olan devlette organik değişikliğin yanında transformasyon değişikliği de maksimum düzeyde esas alınmıştır.

Devleti kuran iradenin niyeti her ne kadar böyle olsa bile daha sonraki gelişmeler halkın tepki ve kızgınlığına sebep olan uygulama ve yönlendirmeler yine halkın iradesi doğrultusuna yönelmiştir. Daha sonraki siyasi iktidarların Diyanet üzerinde ki siyasi müdahale halk tarafından tepkiyle karşılaşıncı siyasileri daha dikkatli davranmaya zorlamıştır.

Şurası da gözden uzak tutulmaması gerekir ki bu kadar siyasi etki altında tutulmaya çalışılan Diyanet buna rağmen özellikle ilk dönemlerde toplumun üzerinde dinî açıdan etki derecesi çok yüksekti. Fakat zaman geçtikçe bu gücü kaybettiği de bir vakıadır. Bunun sebebi ise çok hızlı bir şekilde meydana gelen toplumsal değişime bir türlü ayak uyduramayan Diyanet'in, dinî konularda toplumsal ihtiyaçlara cevap veremez hale gelmiş olmasıdır. Onun bıraktığı bu boşluğu çeşitli dinî cemaat ve gruplar doldurmaya çalışmışlardır. Çünkü fertler toplumsal dokuda yoklayıp da bulamadığı şeyin özlemini duyar ve bu özlemini, ihtiyacını gidermek için çeşitli girişimlere yönelirler.¹²

Diyanette ki bu noksanlığı iki açıdan ele almamız mümkündür.

a. Diyanetle ilgili resmi kanun ve yönetmeliklerin bu değişime paralel olarak geliştirilip değiştirilememesi.

b. Diyanetin bünyesinde çalışan din görevlilerinin ve idarecilerinin gerekli eğitim formasyon çalışmalarından yoksun olmaları ve statik bir yapı ve anlayışa bürünmelerindendir.

Henüz bu noksanlıkları fark eden Diyanet, özellikle 1983 yılından sonraki değişen ve hızlı bir şekilde gelişen toplumsal kurumlardaki yapıyı da dikkate alarak kendini yenileme ve geliştirme sürecine girmiş ise de eski etkinliğine kavuşması bir hayli zor olacaktır. Siyasi yapının bu kurum üzerindeki bu müdahaleci tutumundan dolayı ve Diyanetin de bu müdahalelere tabii olarak boyun eğmesi toplumun Diyanet'e ve din görevlisine bakış açısını değiştirmiştir.

¹² USTA Niyazi, Menzil Nakşılığı, Erzurum 1996, s.48.

Diyanet'in toplumsal kurumlar üzerindeki etki derecesini anlamak, daha önceki konularımızda incelemeye çalıştığımız faaliyetleriyle orantı kurmakla mümkün olabilir. Fakat çalışmamız esnasında tesbit ettiğimiz şu nokta çok önemlidir: Dinî konularda toplumu yönlendirme görevini üstlenen Diyanet toplumun dinî hayatının veya dinî problemlerinin gerisinde kalmış ve adeta toplum Diyanet'i sürüklemeye başlamıştır. Çünkü günümüzde meydana gelen siyasi, ekonomik ve kültürel alanda ortaya çıkan dinî açıdan cevaplanması gereken bir çok soru, ya cevaplanamamış ya da cevaplanması noktasındaki çalışmalar yeni yeni başlamıştır.

Çalışmamızın bu bölümünde ise Diyanet'in sosyo-kültürel ve politik gelişmelere etkisini kısaca ele almaya çalıştık. Gördük ki toplumsal kurumlar birbirlerinden bağımsız değildirler. Özellikle de toplumumuzun en önemli ve hassas bir kurumu olan, din ve onun sorumluluğunu üstlenen Diyanet'in her ne kadar resmi bir kanun muvahahecesinde çalışmalar yürütmesine rağmen toplumdaki etkisi görülmektedir. Bu etki belki daha güçlü olabilir. Ancak Diyanet'in de kendine ilişkin hukuki ve yasal sorunları da gözden uzak tutulmamalıdır.

Çalışmamızın bu bölümünde ise sosyo-kültürel ve siyasi yapının Diyanet üzerindeki etkisinden bahsetmeye çalışacağız.

B. Sosyo Kültürel ve Politik Gelişmelerin Diyanet'e Etkileri

Değişen sosyo-kültürel şartlar içerisinde İslâm dinini temsil eden yetkili tek resmi ve legal kuruluş Diyanet'tir.

Elbette ki toplumsal kurumlardaki meydana gelen değişikliklerin etkisi bu kuruma da yansiyacaktır. Çünkü din de toplumsal kurumların en önemli şubelerinden biridir. Ülkemizin siyasi yapısı içerisinde hukuksal bir kurum olan Diyanet, toplumdaki dinî yaklaşımlara göre devamlı kendisini hazırlamaya çalışmıştır. Ancak laik devlet yapısı içerisinde Diyanet'e bir yer bulamayanlar bu kurumun çalışmalarının önünde engel olmuşlardır. Halbuki din ve laiklik içiçelik arz etmektedir.

Çünkü din olgusundan bağımsız bir laiklik düşüncesi yoktur. Zaten din olgusu hakkında bilgisi olmayanın laikliği anlaması ve savunması da mümkün değildir. ¹³

Cumhuriyet devrinde laiklik politikasının yanlış uygulanmasıyla İslâmın öz değerlerinden ve özellikle toplumsal saikleşmelerde kullanılabilecek normlarından yararlanmaktan vazgeçilmiştir. ¹⁴

Cumhuriyet döneminde, "bir yandan ticareti (ve sanayi) öneren İslâmi değerler, öte yandan da servetin toplumsal tabakalar arasındaki mesafeyi koruyan "tesanütcü" kültür kalıpları birlikte seferber edilseydi. Batıdaki sanayileşme sürecine karşı "kendi kalkınmasını kendi gücüyle gerçekleştirebilirdi." ¹⁵

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi Diyanet'in varlığını ülkenin maddi ve manevi alanda kalkınma süreci içerisinde değerlendirebilirsek faydalı olacaktır. Fakat bu kurumun varlığından rahatsızlık duyanlar siyasi konularda toplumun yönlendirilmesi açısından kendi politikaları doğrultusunda bu kurumu zaman zaman kullanmışlardır.

Diyanet'in değişen sosyal, ekonomik ve siyasal şartlardan iki açıdan etkilendiğini müşahade etmekteyiz.

1. Hükümetlerin kurum üzerindeki idari ve siyasi etkileri: Bilindiği gibi Diyanet İşleri Başkanı iktidar partisi tarafından atanır. bu nedenle Diyanet İşleri Başkanı kendisini atayan hükümetin politikalarını gözardı etmesi mümkün olamayacaktır. Özellikle kurum içerisindeki tayin ve atamalar konusunda siyasilerin yönlendirmeleri kurumu önemli derecede etkilemektedir. Özellikle son günlerde sıkça değişen farklı siyasi düşünceye sahip olan hükümet değişiklikleri kurumun hizmetlerini önemli derecede etkilemiştir. İstikrarsız politik yapının diğer resmi kurumlar üzerinde menfi etkileri olduğu gibi Diyaneti'de aynı oranda etkilemektedir. bu nedenle de uzun vadeli hiç bir plan ve program geliştirilememektedir.

¹³ VERGİN Nur, "Türkiye Günlüğü", 1994, sa.27, s.9.

¹⁴ KURTKAN, a.g.e. s.496.

¹⁵ TÜRKDOĞAN Orhan, Sanayi Sosyolojisi, "Türkiye'nin Sanayileşmesi" Ank. 1981, s.16.

2. T.C. siyasi tarihine bakıldığında siyasetçilerin zaman zaman dinî ve Diyanet'i kendi politik amaçlarına alet ettiklerini görmek mümkündür. Hemen her dönemin meclis zabıtları, özellikle de bütçe görüşmeleri içinde D.İ.B.'na ait kısımları okunduğunda, siyasetçilerin çoklukla kalabalık ifadelerle din duygularını okşamaya çabaladığı açıkça görülür. Bu gayretlerin konusu genellikle din adamlarının statülerinde ve imkanlarında olandan daha iyiyi sağlamaktır.

Cami görevlilerinin maaşlarını iyileştirmek konulu girişim, daha 1925'lerden itibaren meclistedir. Örneğin 1942'den sonra C.H.P.'nin tek parti döneminden kalan iktidarının sonucu olan Günaltay hükümetinin kabinesinin programında "vatandaşın vicdan hürriyetini de mukaddes tanırız. Vatandaşların çocuklarına din bilgisi vermek haklarını kullanmaları için gereken imkanları sağlayacağız." ifadesini kullanma gereği hissetmiştir. Yine 1965 yılında üçüncü İnönü hükümeti döneminde Diyanet İşleri personelinin maaşlarına ve kadrolarına yönelik olarak yapılan icraat, sağlanan zamlar, C.H.P.'nin propagandası için kullanmıştır.¹⁶

Bu durum günümüz politik arenasında da gelenek haline gelmiştir. Dinin ve din görevlilerinin politik malzeme olarak kullanılması siyasetçi açısından normal olarak görülebilir; ancak muhakkak ki bu durumdan en çok zarar gören din görevlileri şahsında Diyanet ve siyasi alanda da devlet ve toplumdur. Nitekim Diyanet'in ilk kurulduğu yıllarda o günkü hükümetin Diyanet kanalıyla ezanların Türkçe okutulmasını sağlaması toplumla devletin arasını açmıştır. Bununla beraber ezanın Türkçe okunması talimatını veren o günkü Diyanet Reisi Rıfat BÖREKÇİ şahsında toplumun Diyanet'e olan güveni de sarsılmıştı.

Türkçe ezan ve Kur'an okunan camilerde cemaat toptan camiye terk ediyordu.¹⁷

Aslında Diyanet'in kuruluşundan günümüze kadar geçen süreçte çeşitli siyasi istikrarsız dönemlerde bile hizmetini kesintiye uğratmamıştır. İstisnai durumlar olan 1961-1970-71 ve 1980-83 yılları

¹⁶ TARHANLI, a.g.e. s.128.

¹⁷ ERŞAHİN, a.g.e. s.14.

arasındaki siyasi olumsuz durumlarda diğer kamu kurumlarının hizmetlerinin sekte uğramasına rağmen Diyanet bu olumsuzluklardan pek fazla etkilenmemiştir. Bu kanunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından Diyanetin yıllara göre kadrolaşma cetvelini dikkate almamız gereklidir. Görüleceği gibi siyasi idarelerin düşünce ve programları ne olursa olsun Diyanet'in hali hazırdaki yapısı üzerinde pek fazla değişiklik ve etkiye bulunmaktan kaçınmışlardır.

1983 yılından sonra gerek dünya da gerek ülkemizde meydana gelen demokratik açılım sayesinde Diyanet'te de ciddi faaliyetler başlamıştır. 1983 yılına kadar Diyanet'in 14.000 civarında din görevlisi kadrosu boş tutulurken 1983'ten itibaren bu kadrolar süratle doldurularak yurdun en ücra köşesine din görevlisi gönderilmiştir. Ayrıca bu dönemde Din İşleri Yüksek Kurulu'na aktivite getirilerek önemli hizmetler verdirilmiştir. Türk Cumhuriyetlerinde çeşitli cami, din görevlisi ve İlahiyat Fakültesi yapım faaliyetleri başlatılmıştır. Yine bu dönemde yurtdışındaki vatandaşlarımızın dinî problemlerine cevap verebilmek için maaşların bütçeden karşılanarak çok sayıda yurtdışına dön görevlisi göndürülmüştür. Bilindiği gibi bu tarihe kadar yurtdışında resmi din görevlisi sayısı sadece 12 adet idi. Bunların maaşları da Suudi Arabistan'da faaliyet gösteren "Rabita" isminde bir teşkilat tarafından ödenmekte idi.¹⁸

Ayrıca bu dönemde yıllardan beri özlemi duyulan fakat bir türlü başarılamayan uluslar arası din şurasının toplanması da 1993 yılında başarılmış ve önemli kararlar alınmıştır. Bu gelişmelere bakıldığında D.İ.B.'nin bir kamu kurumu olması nedeniyle hükümetlerin siyasi, ekonomik ve politik gelişmeleriyle paralellik göstermesi dikkat çekicidir.

D.İ.B. kurulduğundan bu güne kadar hizmetlerini her geçen gün yaygınlaştırmasına rağmen bir türlü anayasal açıdan da kendine özgü bir teşkilat yasası dahi çıkartıramamıştır. Bunuda laiklik kurumunun içerisine oturtulamayışına bağlamak mümkündür.

Diyanet'in varlığının ve hukuki konumunun laiklikle ilgili çeşitli yorumlar içerisinde yerinin ne olacağı tartışmalarının devam ettiği ve de devam edeceği kanaatindeyiz.

¹⁸ EVREN Kenan, Hatıratlar, Ank. 1987, s.97.

Burada konuyla ilgili siyasetçilerimizin, yazarlarımızın bilim adamlarımızın ve fikir adamlarımızın yorumlarıyla konuya açıklık getirmeye çalışacağız.

Ankara T.B.M.M. Genel Kurulunda D.İ.B.'nin 1992 mali yılı bütçe tasarısının görüşüldüğü esnada R.P. Gümüşhane Millet Vekili, partisi adına yaptığı konuşmada D.İ.B. ile ilgili kanunun ihtiyaçlara cevap veremediğini ve bu kurumla ilgili teşkilat yasasının çıkarılmasına ihtiyaç olduğunu söylemiştir. ¹⁹

Aynı oturumda S.H.P. Tokat Milletvekilinin grubu adına yaptığı konuşmada D.İ.B.'nin kendisinden beklenen görevi yerine getiremediği, bu görevin ccemaatlara barıkılmasını teklif etti. ²⁰

D.Y.P. grubu adına konuşan Manisa Milletvekili, D.İ.B.'nin milletin gözbebeği olduğunu hiç kimsenin bu kuruma yan bakamayacağını söyledikten sonra kürsüye gelen D.İ.B.'nden sorumlu Devlet Bakanı, D.İ.B.'nin protokoldeki yerine oturtulacağı yönündeki kanuni düzenlemenin yapılması gerektiğini savunmuştur. ²¹ İ.Ü. Hukuk Fakültesi öğretim üyesi D. İftar Tarhanlı ise D.İ.B.'nin kuruluş maksadından saptığını dinsel bir propagandaya giriştiğini bunun laiklik ilkesiyle bağdaşmayacağını, idarenin ideolojik propaganda aracı haline geldiğini savunmakta, devletin dine karışamayacağını söylemektedir. ²²

Aynı paralelde görüş bildiren Özer ÖZENKAYA din adamlarını ekonomik yönden bağımlı hale getirmek suretiyle devletin dinî kontrol altına alabilmesi laik devlet ve laik toplum içerisinde görev yapmalarını güvenceye alarak din hizmetlerini yürütmelerini sağlamak için Diyanet'in kurulduğunu ileri sürmüştür. ²³

A.Ü. İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Hasan ONAT din ile ilgili istihdamı yürütecek bir kurumun olması gerektiğini dolayısıyla D.İ.B.'nin varlığının devamını siyasilerin bu kurumdan el çekmelerini ve de özerk bir konuma getirilmesinin gerekliliğini savunması yanında

¹⁹ Milli Gazete, 15.12.1992, s.1, süt:1.

²⁰ Milli Gazete, 15.12.1992, s.1, süt:1.

²¹ Cumhuriyet Gazetesi, 15.12.1992, s.5, süt:2-6.

²² Gündem Gazetesi, 28.12.1992, s.1, süt:5-7.

²³ ÖZENKAYA Özer, Türkiye'de Laiklik, İst. 1990, s.215-216.

Diyanet'in cemaatlere bırakılmasının bir takım kaoslara yol açacağını belirtmektedir. ²⁴

Konuyu siyasetçiler ve fikir adamları açısından kısaca irdeledikten sonra şu sonuca varmak mümkündür.

D.İ.B. konusunda radikal sağ ve sol diye bilinen ideolojik söylemlerin teknik olarak konuyla ilgili görüşleri hemen hemen aynı yönde geliştiğini tesbit ettik. Objektif bir açıdan değerlendirecek olursak, bu kurumun bir an önce çıkarılabilecek personel yasası ile çerçevesinin belirlenmesi, gerektiği ve idari açıdan özerkleştirilmesiyle de kurum üzerindeki spekülâtif tartışmaların büyük ölçüde azalacağı ve toplumumuzun değişen yapısı içerisinde daha iyi hizmetler verebileceği düşünülebilir.

C. Olması İstenen Diyanet

D.İ.B.'nin mevcut hukuki yapı içerisindeki durumunu ve teşkilat yapısı ile ilgili tartışmaları bir kenara bırakarak, bu bölümde toplumumuzun din hizmetleri konusunda D.İ.B.'nin nasıl olması gerektiği hakkındaki görüş ve fikirlerede yer vermek geretiği kanaatindeyiz. Bu konuyu çeşitli dergi, gazete ve bu konuda yapılan araştırmalardan aktarımlarla açıklamaya çalışacağız.

Turhan FEYZİOĞLU'na göre D.İ.B.'nin idare içinde tutulması, salt dinî hizmetleri sağlamak için değil, devletin laik yapısını korumak, dinin devlet işlerine ve siyasete karışmasını önlemek içinde gereklidir. ²⁵

Ali Fuat BAŞGİL "Bu gün Türkiye'de islâmi sahada yapılacak işlerin ve ele alınacak meselelerin başında Diyanet İşlerini yeniden tanzim edip teşkilatlandırmak ve vucuda getirilecek yeni teşkilatı devletten ayırıp, hiç olmazsa üniversiteler gibi muhtar bir müessese haline getirmek gerekir. ²⁶

1991'in sonlarına doğru yapılan genel seçimler sonucunda ileri sürülen öneriler doğrultusunda D.İ.B.'nin muhtariyeti hakkında fikir beyan eden eski D.İ.Başkanı Tayyar ALTIKULAÇ "Diyanet İşleri

²⁴ Gündüz Gazetesi, 29 Mayıs 1995, s.1, süt.1.

²⁵ TARHANLI, a.g.e., s.168.

²⁶ BAŞGİL, Din ve Laiklik, İst. 1962, s.203.

Başkanının siyasi tercihlerden uzak tutularak teşkilatın temsil edileceği bir kurul tarafından seçilmesi gerekir.”²⁷

Diyanet İşleri Başkanı M. Nuri YILMAZ D.İ.B.’nın T.R.T. gibi özerk bir kurum olması gerektiğini söylemektedir. Yılmaz kurumun kaldırılması ve din hizmetlerinin cemaatlere bırakılması halinde büyük bir kargaşa yaşanabileceğini ve Türkiye’de ki laikliğin ve din teşkilatının İngiltere modeline çok benzediğini öne sürmektedir.²⁸

İzlenim dergisinin 1995 Mayıs ayı sayısında Din-Devlet ilişkileri bağlamında Diyanet konusu işlenmiştir. Bu konuda İslâmcı çevrelerden Ali BULAÇ, Mehmet Akif AYDIN, eski D.İ.Başkanlarından Said YAZICIOĞLU, Hayrettin KARAMAN, İsmail KARA ve Davut DURSUN tarafından masaya yatırılan Diyanet’in halkın dinî ihtiyaçlarına cevap veremez durumda olduğunu ve sivilleştirilerek devletin tekelinden kurtulması gerektiğini savunmuşlardır. Ayrıca Çağdaş Yaşam Destekleme Derneğince 23.12.1993 tarihinde düzenlemiş oldukları “D.İ.B.’nın Konumu” adlı panelde Dİ.B.’nin devlet kurumu olmaktan çıkarılması konusunda fikir birliğine vardılar. Bu panele konuşmacı olarak katılan araştırmacı yazar Nejat İLDOĞAN ise Türkiye’nin %99’unun müslüman olduğu görüşünün yanlış olduğunu, Aleviliğin ise müslümanlıkla bir ilgisinin olmadığını, dolayısıyla da Diyanet’in bütçe giderlerinin temsil etmediği Alevi vatandaşların vergilerinden de karşılanmasının yanlışlığını belirterek bir an önce bu kurumun devletten ayrılmasını savunmaktadır.²⁹

Özellikle günümüzde bir takım siyasi çalkantılar sebebiyle oluşturulan gündem içerisinde kendilerini ön plana çıkaran Alevi kesimden çeşitli araştırmacı ve yazarlar Diyanet konusunu iki şekilde ele almaktadırlar.³⁰ Bunlardan Alevi Kültür derneği sorumlusu İzzettin DOĞAN Alevilerin Diyanet’e bağlanması ve kurum içinde bir şubeyle temsil edilmesi gerektiğini savunan görüştür. Diğer ikinci bir görüş ise Aleviliğin İslâm olamayacağı, kendine özgü bir din anlayışı olduğunu ve

²⁷ TÜRKSOY Seyfullah, “Diyanet Özerk Olmalı”, Türkiye Günlüğü, 1991, sa:3, s.13.

²⁸ Sabah Gazetesi, 10.03.1994, s.23, süt. 1-2.

²⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 23.12.1993, s.3, süt:1-6.

³⁰ Alevi Kurultayı, Gündem Gazetesi, 17.11.1992, s.3, süt:2-5.

bu nedenle de Aleviliğin Diyanet'e bağlanmasının asla mümkün olamayacağını savunmuştur.

Yukarıdaki tartışmanın her iki boyutunun da yinlişliğini ortaya koymak mümkündür. Şöyle ki tartışmanın ilk boyutunu savunan düşünceye göre D.İ.B.'ni adeta devre dışına çıkarma düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Tartışmanın ikinci boyutunun yinlişliği ise Aleviliğin İslâmdan ayrı Ya da İslâmın karşıtı olan bir din gibi gösterilmesidir. Tartışmanın bu boyutuna konumuzun dışına çıkılacağı kanatıyla girilmemiştir.

D.İ.B. 1992 malı yılı bütçe görüşmeleri esnasında D.Y.P. Milletvekili T. DİKER din görevlilerine yönelttiği "Nasıl bir Diyanet?" sorusuna karşın almış olduğu binlerce cevabi mektupta kurumda görev yapan personelin Diyanet'le ilgili görüş ve temennilerini de belirterek bu konuyu bitirmeye çalışacağız.

Bu konuda din görevlileri çok farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır.

Din görevlileri Diyanet Teşkilat Kanunu'nun bir an önce çıkarılmasını, Diyanet'e özerk statü verilmesini, Diyanet İşleri Başkanının seçikle görevlendirilmesini ve Diyanet'e özel televizyon kanalı tahsis edilmesini istediler. Din Hizmetleri Bakanlığı'nın kurulması gerektiğini de belirten din görevlileri İslâm Aleminin bütün müslümânları temsil edecek bir mercie ihtiyacı bulunduğunu, dine yapılan saldırılar konusunda Diyanet'e cevap hakkı verilmesini savundular.

Ayrıca Diyanet'i küçük düşürücü söz ve davranışlara müsaade edilmemesi, D.İ.B.'nin iktidarın baskılarına boyun eğmeyecek şekilde yapılandırılması, Nikahın Diyanete bırakılması ve müftülerin devletin manevi üyesi sayılarak iç ve dış olaylarla ilgili fikirleri alınması, din görevlilerinin Memurin Muhakemat Kanunu'nun şumulüne alınarak, Diyanet'e kırmızı plaka tahsis edilmesini de istekleri arasında sıralamaktadırlar. ³¹

D.İ.B.'nin genel yapısı üzerindeki görüş ve temennilerle ilgili fikirlerin ilk bakışta biraz karmaşık gibi görülsede farklı çevrelerden ve

³¹ Zaman Gazetesi, 18.11.1992, s.1, süt:2-6.

farklı düşünce yapısına sahip kişilerin Diyanet hakkındaki ortak düşüncelerini şu şekilde tesbit etmek mümkündür.

1. Diyanet'in laiklik ilkesiyle bağdaştırılamadığı
2. D.İ.B.'nin ivedilikle özerkleştirilmesi
3. Din hizmetlerinin sivil toplum örgütlerine bırakılması
4. Diyanet'in devlet ve siyasetle ilişkisinin kesilmesi gerektiği.

Yukarıda sıraladığımız bu ortak düşünceler bize D.İ.B. bugünkü durumunun toplumun bütünü tarafından olmasa bile ekserisinin eleştirdiği ve yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu eleştiriler ve talepler Diyanet'in din hizmetlerini daha iyi bir şekilde yürütebilmesi için bu kurumun özerkleştirilmesi, siyasetin etkisinin kaldırılması ve Diyanet İşleri Başkanı'nın seçimle göreve gelmesi fikirlerini gündeme sokmuştur.

D.İ.B. üzerindeki bu tür spekülâtif tartışmaların hukuki ve siyasal bir çerçeveye oturtulamadığı müddetçe ileride daha çok tartışılacağı benzetilmektedir. Bu tartışmaların sona ermesinde D.İ.B.'nin idari ve hukuki bir nızama kavuşturulmasıyla ancak son bulması mümkündür.

Bu kurumun daha iyi ve daha aktif bir din hizmeti sunabilmesinin yolu, Diyanet'in değişen sosyo-kültürel şartlar içerisinde yapılanmasını yeniden gözden geçirmemiz gereklidir.

S O N U Ç

Toplumsal kurumların en önemli dinamiklerinden olan din olgusunun sosyal hayatta en etkili bir kurum olduğu gerçeğinden hareketle bu kurumu yönlendirmede yetkili olan D.İ.B.'nin önemini de dikkate almamız gereklidir.

Sahip olduğumuz idari yapı içerisinde maddi kalkınmanın yanında manevi kalkınmanın da önemi ortadadır. Bu kalkınmayı yönlendirmeye mamur kılınan D.İ.B.'na yeterince önem verilememiştir. Yapmış olduğumuz araştırma esnasında bir takım nedenlerden dolayı D.İ.B. üstlenmiş olduğu misyonu yerine getirmede bir takım çevrelerin şiddetli eleştirilerine muhatap olmuştur.

Halbuki gördüğümüz ve araştırdığımız kadarıyla bu müessese kurulduğu günden bu yana sahip olduğu imkanlarla topluma din hizmetleri sunma çabası içerisinde olmuştur.

Dahada önemlisi kurucuların amaçları ne olursa olsun bu güne kadar İslâm esaslarına uymayan herhangi bir sapmada göstermemiştir. Mümkün olduğu kadar siyasi etkilerden uzak durmaya çalışmış, herhangi bir gurup ve cemaatle organik bir bağ kurmamıştır.

Bu gün elinde bulundurduğu maddi ve manevi imkanları ile gerek yurt içinde gerekse yurtdışında din hizmetlerini yürütme gayreti içerisinde. Ancak bütün bunlar bu müessesenin çok mükemmel olduğunu ve yüklendiği misyonu tam anlamıyla yerine getirdiğini göstermez.

Dinler insanların dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamak için gönderilmiştir. Bu sebeple insanları gerek ferdi, gerekse toplumsal bazda ilgilendiren herşey dini ilgilendirir. Dolayısıyla da Diyanet'i ilgilendirir. Diyanet, İslâm dininin ölçülerinin ve meselelere yaklaşımının evrenselliği şuurundan hareketle ister toplumun bir kesiminden isterse bizzat devletin kendisinden gelmiş olsun insanların inançlarına düşüncelerine yönelik her türlü baskının ve buna yönelik insan hakları ihlallerinin kabul edilemez olduğunu zaman zaman vurgulamaya çalışmaktadır.

Fakat bu kurumun toplumun bu konulardaki beklentilerine daha aktif bir şekilde katılamamaktadır.

Ülkemizin gelişen siyasi yapılanması içerisinde D.İ.B. enine boyuna tartışılmaktadır. Müsbet veya menfi yerde eleştirilere muhatap olmaktadır. Din hizmetlerinin cemaatlara bırakılması veya Diyanet'in resmi kurum olmaktan çıkarılması gibi görüşler hala gündemi teşkil etmektedir.

Kanaatimizce Türkiye'de din hizmetlerinin Diyanet'in haricinde cemaat veya sivil kuruluşlara bırakılması toplumsal bir kargaşaya sebep olmaktan başka bir şey değildir. Çünkü ülkemizde müslümanlar azınlık cemaatleri değil, milletin kendisidir. Bu bakımdan hiç bir devlet, hangi gerekçe ile olursa olsun, ülkesinin nüfusunun ekseriyasını ilgilendiren böylesine önemli bir hizmetten kendisini soyutlayamaz. Kaldı ki, bu tarzdaki bir yaklaşım, bizzat İslâm dininin ictimai ve evrensel yapısına ters düşer. Neticede böyle bir düşünce ülkemizde sadece mabetlerin ayrılmasına değil milletimizin birlik ve beraberliğini bütünü ile tehdit edecek boyutlara bile ulaşabilir. Buna özellikle Almanya'da ki vatandaşlarımızın durumunu örnek verebiliriz. Çalışmalarım esnasında Almanya'da yaşayan aynı ülkenin hatta aynı köyün insanların camilerinin ve derneklerinin ayrılığını ve birbirleriyle konuşmadıklarını dahi müşahade ettim. Bu tip fikirlerin ülkemiz ve toplumumuz için çok ciddi tehlikeler oluşturacağı kanaatindeyiz.

Dinimizin bir bütün halinde ictimai ve evrensel karakterinin korunması şartı ile D.İ.B.'nin anayasal bir kuruluş olarak, aziz milletimizin gönlündeki mevkine denk bir yere yükseltilmesine ve asrın mantığına uygun bir şekilde ilmi ve idari özerkliğinin sağlanmasına bağlı olduğu kanaatindeyiz. Aksi halde istismar ve menfaat gruplarının yolunun açılacağına zemin hazırlanmış olacağı ve sonuçta hem devletimizin ve hemde milletimizin bundan çok zarar göreceği inancındayız.

BİBLİYOGRAFYA

- ARMANER N. Dın Psikolojisine Giriş, Ank. A.Ü., Yay., 1980.
- BAŞGİL A.F., Dın ve Laiklik, İst, Yağmur Yay., 1962.
- BAŞBAKANLIK, D.İ.B. Yurtdışı Dın Hizmetleri, Ank. D.V. Yay., 1995.
- BAŞBAKANLIK, D.İ.B. Yurtdışı Dın Hizmetleri "Faaliyet Raporu" Ank, D.V. Yay., 1993
- BERGER P., Dının Sosyal Gerçekliğı, (Çev. Ali COŞKUN) İst., İnsan Yay.,1993
- BİLGİN B., Türkiye'de Dın Eğitimi ve Liselerde Dın Dersleri, Ank. 1981.
- BUYRUKÇU R. Dın Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü, Ank. D.V., Yay. 1995.
- LEVIS B., Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ank. T.D.K. Yay. 1984.
- CUMHURİYET G., "Alo Diyanet Servisi İstendi", 15.12.1992.
- CUMHURİYET G., "Dın Şûrası Kararları Tehlikeli", 23.12.1993.
- DİYANET D., Ank., Eylül 1991.
- DİYANET D., Ank., Ekim 1991.
- DİYANET D., Ank., Kasım 1991.
- D.İ.B. Genelgesi, Ank. 1995.
- D.İ.Y.K. Fetvaları, "Arşiv Belgeleri", Ank. 1994.
- DOĞAN L., "Laiklik" Milliyet G., 04.03.1989.
- DOĞAN İ., Dın Öğretimi, Ank. 1989.
- ERŞAHİN S., "Bilinen Bilinmeyen Yönüyle Diyanet", D.D. Ank., Eylül 1991.
- EVREN K., Hatıratlar, Ank. 1987.
- FREYER H., Dın Sosyolojisi (Çev. Turgut KALPSÜZ), A.Ü. İ. Fak. Yay., Ank.1968.
- GÜNAY Ü., Eğitim Sosyolojisi Dersleri, Erciyes Ün. Yay., Kayseri 1992.
- GÜNDEM G., "Diyanet'in Kaldırılması Dini Devletten Kurtarır mı?" 28.12.1992.
- GÜNDEM G., "Alevi Kurultayı", 17.11.1992.
- GÜNER A. O., Türkiye'nin Kalkınması ve İktisadi Devlet Teşekkülleri, Damla Yay., İst.1978.

- GÜNGÖR E., Türk Kültürü ve Milliyetçilik, İst. Ötüken Yay. 1989.
- GÜNGÖR E., İslam'ın Bugünkü Meseleleri, İst. Ötüken Yay. 1991.
- GÜNDÜZ G., "Diyanet Tartışılıyor", 29.05.1995.
- KURTKAN A., Din Sosyolojisi, Filiz Yay., Ank. 1985.
- MARDİN Ş., Din ve İdeoloji, İletişim Yay., İst. 1993.
- MİLLÎ G., 'Mecliste Diyanet İşleri Tartışıldı', 15.12.1992.
- ÖZAY İ., Devlet İdarî Rejim ve Yapısal Korunma", Afa Yay. İst. 1993.
- PEKER H., Din Psikolojisi, Sönmez Yay., Samsun 1993.
- SABAH G., "Diyanet Özerkleşmeli", 10.03.1993.
- TARHANLI İ., Müslüman Toplum Laik Devlet Türkiye'de, "D.İ.B." İst. Afa Yay. 1995.
- T.C. BAŞBAKANLIK, "D.İ.B.", D.V. Yay. 1993.
- T.C. BAŞBAKANLIK, R.G., "Bakanlar Kurulu Kararı" 1951-7853.
- T.C. BAŞBAKANLIK, R.G., 1990-20610.
- T.C. BAŞBAKANLIK, R.G., 1979-16635.
- T.C. BAŞBAKANLIK, R.G., 1988-20026.
- T.D.V., Faaliyet Raporu, 1988.
- T.D.V., Bildirgesi, 1995.
- TÜRKDOĞAN O., Sanayi Sosyolojisi Türkiye'nin Sanayileşmesi, Ank. 1981.
- TÜRKSOY S., "Diyanet Özerk Olmalı", Günaydın G., 13.04.1991.
- USTA N., Menzîl Nakşılığı, Erzurum 1996.
- USTA N., Sosyal Hareketlilik ve din ilişkisi, Erzurum 1992 (Basılmamış Doktora Tezi).
- VERGİN N., "Toplumsal Değişme ve Dinsellik'te Artış", (Toplum bilim D.), Bahar, Yaz Yay., sa. 9, 1985.
- VERGİN N., "Yeni Siyaset ve Siyasal Partiler" Türkiye Günlüğü, sa.27.1994,
- ZAMAN G., "Din Hizmetleri Bakanlığı Kurulsun", 18.11.1992.
- I. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri, D.V. Yay. 1995.

ÖZGEÇMİŞ

1963 yılında Erzurum'un Pasinler ilçesinde doğdu. İlk öğrenimini burada yaptıktan sonra 1981 yılında Erzurum İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nda bir süre görev yaptıktan sonra 1990 yılında yüksek tahsilini 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde tamamlayan POLAT, halen Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Dın Bilimleri Anabilim dalında Dın Sosyolojisi uzmanlık görevini devam ettirmektedir.